

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha, 2015

Nela Knotková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

Bakalářská práce

Nela Knotková

Konkurence dativu a vazby *ad* + akuzativ ve vyjádření adresáta v latině

The Competition of the Dative and the *ad* + Accusative Construction
in Expressing the Addressee in Latin

Praha, 2015

doc. Mgr. Lucie Pultrová, Ph.D.

Poděkování

Chtěla bych touto cestou poděkovat vedoucí své práce doc. Lucii Pultrové, a to jak za cenné rady a připomínky týkající se obsahu a struktury práce, tak především za vstřícný a vždy pozitivní přístup, obdivuhodnou trpělivost, a také za dlouhodobou podporu ve studiu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 31. 7. 2015

.....

Nela Knotková

Abstrakt:

Tato práce se soustřeďuje na problém konkurence předložkové vazby *ad* s akuzativem a prosté dativní konstrukce v latině a možných vysvětlení jejich použití ve vyjádření sémantické role adresáta. Nejprve popisuje širší kontext práce, a to obecný vztah pádového a předložkového systému z diachronního pohledu se zaměřením na změny probíhající v mluvené varietě latiny a jejich příčiny. Dále představuje pohled J. M. Baňose na použití vazby *ad* s akuzativem a dativu při vyjadřování adresáta v klasických latinských textech a problematizuje některá jeho sporná tvrzení. Poslední část je věnována analýze těchto konstrukcí na základě výskytů slovesa *scribere* a *mittere* excerpovaných ze zvoleného korpusu textů (dopisy Cicerona a Plinia Mladšího) a jejímu využití k upřesnění problematických míst Baňosovy interpretace.

Abstract:

The present thesis is concerned with the issue of competition between prepositional expression *ad* + accusative and unsupported dative case construction in Latin, and on the possible explanations of their usage in expressing the semantic role of the Addressee. Initially, the thesis discusses the wider context of the subject, namely general relation between the case and prepositional system in diachronic perspective, focusing on changes occurring in the spoken variety of Latin and the causes of this phenomenon. Afterwards the thesis presents J. M. Baños' view on the usage of *ad* + acc. and dative in expressing the Addressee in Classical Latin texts, and a criticism of some of his questionable statements. The last part analyses these expressions based on the occurrences of verbs *mittere* and *scribere* excerpted from the chosen corpus (the letters of Cicero and Pliny the Younger), and applies the findings to specify the questionable parts of Baños' interpretation.

Klíčová slova:

Předložkové vazby, *ad* s akuzativem, dativ, adresát, pádový synkretismus, vulgární latina.

Key words:

Prepositional expressions, *ad* + accusative, dative, addressee, case syncretism, Vulgar Latin.

Obsah

1. Úvod práce.....	8
2. Kontext práce: předložky a pády z diachronního pohledu.....	9
2.1 Úvod: románské jazyky a latina.....	9
2.2 Současné románské jazyky a jmenná flexe.....	9
2.3 Jmenná flexe v románských jazycích z diachronního pohledu.....	10
2.4 Počátky kolapsu jmenné flexe ve vulgární latině.....	11
2.5 Nahrazování prostých pádů předložkovými konstrukcemi.....	14
2.6 Příčiny synkretismu a nahrazení pádů předložkovými vazbami.....	16
2.7 Závěr a otázky.....	18
3. Vybraný pohled na konkurenci dativu a ad + akuzativ.....	20
3.1 Bañosův článek „Litteras Neroni/ad Neronem mittere: ¿alternancia dativo/ad + acus.?”.....	20
3.2 Bañosův článek „Sintaxis y sémantica del dativo 'objeto indirecto': su concurrencia con ad+acus. en latín clásico“.....	24
3.3 Problematické body Bañosova pojetí.....	28
3.3.1 Sloveso mittere jako sloveso pohybu.....	28
3.3.2 Ad s akuzativem jako přívlastek k litteras.....	30
3.3 Shrnutí a závěr.....	32
4. Analýza excerpt.....	34
4.1 Postup práce.....	34
4.2 Sloveso scribere.....	35
4.2.1 Frekvence konstrukcí.....	35
4.2.2 Vlastnosti lexému vyjadřujícího adresáta.....	35
4.2.3 Příklady podobností a rozdílů v použití obou vazeb mezi texty.....	36
4.2.4 Abstraktní vs. konkrétní význam slovesa scribere.....	38
4.3 Sloveso mittere.....	42
4.3.1 Frekvence konstrukcí.....	42
4.3.2 Přímý předmět u slovesa mittere.....	43
5. Závěr práce.....	47
6. Seznam použité literatury.....	49

What linguists see may not be seen by normal human beings.

Martin Maiden

Každý může být něčím užitečný, třeba jen jako odstrašující příklad.

neznámý autor

podle Karla Hausenblase: *O chybách lingvistových*

1. Úvod práce

Ačkoli jsou dominujícím prostředkem k vyjadřování vztahů ve větě v dnešních románských jazycích předložkové vazby, latina, z níž tyto jazyky vycházejí, používala pro tento účel převážně svůj bohatý pádový systém. Napříč celým vývojem latiny však existují kontexty a funkce, v nichž vedle sebe stojí jak prosté pády, tak předložkové vazby. Právě tato koexistence a vzájemný vztah obou konstrukcí jsou předmětem této práce.

Vedle úvodu a závěru je práce členěna na tři hlavní části. První z nich popisuje situaci předložkových vazeb a pádového systému obecně v průběhu vývoje latiny v románské jazyky. Zatímco literární latina podléhala těmto proměnám až do pozdního období jen velmi pomalu, těžištěm hlavních jazykových změn byla latina mluvená (tradičně nazývaná *vulgární*), v níž došlo ke kolapsu jmenné flexe a nárůstu použití předložkových vazeb na úkor prostých pádů, což zapříčinilo současnou podobu románského systému. Tato kapitola se tedy na základě sekundární literatury k tématu věnuje popisu a příčinám tohoto vývoje. Druhá část se již zaměřuje konkrétně na konkurenci předložkové vazby *ad* s akuzativem a prostého dativu ve vyjádření adresáta v latině, a to hlavně v latině klasického období. Kapitola vychází především z článků publikovaných na toto téma španělským lingvistou J. M. Bañosem, jehož pojetí podrobně představuje a zároveň problematizuje některé jeho body. Třetí část je věnována zkoumání předložkové vazby *s ad* a dativu na základě analýzy excerpovaných latinských textů. Zaměřuje se blíže na slovesa *mittere* a *scribere* a jejich výskyty ve vybraných dílech římské epistolografie: v Ciceronových dopisech *Ad familiares* a v kompletní korespondenci Plinia Mladšího. Na základě nich se snaží upozornit na další sporná místa Bañosova pohledu, především na problém abstraktního a konkrétního významu slovesa *scribere*, a argumentaci podložit konkrétními příklady ze zdrojových textů. Metodologie práce s korpusem je popsána na začátku příslušné kapitoly. Zkratky odkazující na primární prameny jsou uváděny podle normy *Thesauri linguae Latinae*.

2. Kontext práce: předložky a pády z diachronního pohledu

2.1 Úvod: románské jazyky a latina

Románské jazyky z dnešního pohledu vnímáme jako jazyky samostatné, což přirozeně předpokládá, že se mezi sebou v mnoha aspektech liší. Zároveň je ale již z prvního pohledu na slovní zásobu a celkovou organizaci jazyka u jednotlivých zástupců možné vypožorovat, že se v hlavních rysech shodují, a stanovit tak jejich vzájemnou příbuznost. Každý z těchto jazyků sice v minulosti prošel (a stále prochází) vlastním, specifickým vývojem, všechny ale náleží ke stejné jazykové skupině, neboť sdílejí téhož předka. Tímto předkem je samozřejmě latina, přesněji řečeno její mluvená varieta, nejčastěji označovaná jako latina vulgární.¹ Jelikož na preferenci předložkových vazeb bývá někdy nazíráno jako na jev náležící právě především latině vulgární a pozdní, pokusím se v souvislosti s tématem práce nastínit v této kapitole hlavní změny týkající se jmenného systému jazyka, a to především jmenné flexe, ke kterým došlo v procesu přechodu latiny v románské jazyky.

2.2 Současné románské jazyky a jmenná flexe

Románské jazyky z dnešního pohledu zachovávají ve svém jazykovém systému pouze flexi slovesnou, zatímco flexe jmenná z nich obecně vymizela. Výjimku zde tvoří rumunština, která stále rozlišuje mezi tvarem substantiv² ženského rodu pro přímé pády (tzv. nominativ-

1 Ačkoli jde v latinské lingvistice a srovnávací romanistice o poměrně častý a běžný termín, Herman (2000: 1) jej právem označuje za jeden z nejkontroverznějších. Často totiž bývá tento termín asociován s nižší, nevzdělanou vrstvou obyvatelstva (viz Väänänen 1967: 3). Sám Herman svou původní definici (cf. Herman, 1970: 16) později upravuje (2000: 7) a pojímá vulgární latinu jako „soubor inovací a trendů zejména v mluveném úzu, ne však výlučně, latinsky mluvícího obyvatelstva, které bylo neovlivněno nebo málo ovlivněno školním vzděláním a literárními vzory“ (překlad poskytla účastníkům semináře *Vulgární latina* prof. PhDr. Bohumila Moučová, CSc.). Adams (2013: 7-8) takový přístup kritizuje s tím, že změny v latině nemusely nutně přicházet zdola, což lze potvrdit také na základě sociolingvistických studií týkajících se moderních jazyků. Proto někteří badatelé od termínu *vulgární latina* zcela upouštějí a vystačí si s označením *mluvená latina* (viz např. Banniard, 1999: passim). Tu lze dále členit jak z hlediska času, tak také z hlediska místa, stylu a sociální stratifikace mluvčích. Navzdory většinovému názoru navíc někteří badatelé dokonce zpochybňují celý koncept vulgární/mluvené latiny jakožto zdroje románských jazyků a pokoušejí se dokázat kontinuitu mezi románskými jazyky a klasickou, literární latinou (viz např. Mańczak, 2003: 47-52).

2 Jednotné formy pro nominativ-akuzativ a genitiv-dativ jsou totožné pouze u podstatných jmen, osobní zájmena mají naopak separované tvary pro každý z pádů.

akuzativ) a pro nepřímé pády (dativ-genitiv). U některých podstatných jmen, především těch označujících osobu, se navíc vyskytuje také samostatný tvar pro vokativ, ačkoli existuje přirozená tendence k jeho nahrazení právě tvarem pro nominativ-akuzativ.

U ostatních románských jazyků nelze hovořit o pádových opozicích, ačkoli určité stopy deklinace (avšak velmi slabé) jsou v jejich systému stále přítomny.³ Například u francouzských osobních zájmen rozlišujeme mezi formami pro syntaktickou funkci subjektu (*pronoms personnels sujets*) a objektu (*pronoms personnels compléments*), přičemž zájmena předmětová mají navíc ve třetí osobě samostatné tvary pro předmět přímý a nepřímý. Taková opozice (subjektový/objektový tvar) existuje ve francouzštině také u vztažného zájmena *qui/que*.

Přestože se s podobnými drobnými pozůstatky původního pádového systému můžeme setkat ve všech románských jazycích,⁴ obecně platí, že tyto jazyky místo pádů používají pro vyjádření syntakticko-sémantických vztahů ve větě předložková syntagmata.

2.3 Jmenná flexe v románských jazycích z diachronního pohledu

Redukovaný pádový systém zůstává zachován ještě ve starších vývojových fázích některých románských jazyků, předně ve staré francouzštině⁵ a staré provensálštině.⁶ Tyto jazyky si po několika století udržely pádovou opozici mezi tzv. *cas sujet* a *cas régime*. Základem pro tvary *cas sujet* je latinský nominativ a nejčastěji tento pád zastává, jak ostatně samotný jeho název napovídá, syntaktickou funkci subjektu.⁷ Tvary *cas régime* vycházejí podle tradičního výkladu

3 Hall (1984: 8): „All Romance languages manifest distinctions of case in their pronominal systems (except for Romance-based creoles), and some (Roumanian, Old South and North French, together with relics in Old Sardinian, Rhaeto-Romance, and Franco-Provençal) in substantival inflection as well.“

4 Viz Hall (1984: 8), citace v poznámce č. 3.

5 Francouzština se ve svém vývoji dělí na několik fází. Nejstarší z nich je tzv. *l'ancien français* (stará francouzština) trvající zhruba od 9. století do poloviny 14. století. Navazuje na ni období *le moyen français* („střední“ francouzština), které končí spolu s 16. stoletím, a po něm už přichází *le français moderne* (moderní francouzština), která přetrvává až do nynějška. Mezní data vývojových fází se zdroj od zdroje různí, zde uvedená datace vychází z Grevisse – Goosse (2008: 18-20).

6 Etapy vývoje provensálštiny (používají se pro ni i označení *okcitanština* a *langue d'oc*) do značné míry odpovídají etapám vývoje francouzského jazyka (viz poznámka č. 5). Deklinační systém se udržuje ve fázi *l'ancien provençal*, tedy zhruba do 14. století. Následně nastupuje fáze *le moyen provençal*, během níž se jmenná flexe začíná z jazyka postupně vytrácet, což je dovršeno v 16. století. Poté již přichází etapa *le provençal moderne*, která se ve více méně nezměněné podobě zachovala až do dnešních dnů. Viz Bec (1963: 89-91).

7 Kromě samotného subjektu se *cas sujet* ve staré francouzštině užíval také v osloveních, dále pak v apozicích

z latinského akuzativu⁸ a používají se jak právě pro funkce akuzativu, tak i na místě nepřímých pádů a rovněž v předložkových syntagmatech. V dalším vývoji pak tento druhý, již od počátku daleko šířeji používaný pád *cas régime* postupně vytlačuje *cas sujet*, až nakonec zcela převezme jeho funkce.⁹ Drtivá většina slovní zásoby současných románských jazyků proto vychází jeho prostřednictvím právě z latinského akuzativu.¹⁰

2.4 Počátky kolapsu jmenné flexe ve vulgární latině

Z porovnání klasické latiny a románského materiálu je zřejmé, že vulgární latina se od klasického literárního jazyka v mnoha aspektech lišila. Jedním z jejích základních rysů je, jak již bylo zmíněno, právě tendence ke zjednodušení původního bohatého systému deklinačních tříd a k pádovému synkretismu, tedy k sémantickému i fonetickému splývání původně odlišných forem o různých funkcích. Tuto tendenci ve vývoji latiny sleduje i Michel Banniard (1999: 69-72). Ten upozorňuje, že k redukci a splývání pádů a jejich nahrazení předložkovými konstrukcemi nedochází u všech deklinačních tříd zároveň, nýbrž že každá třída podléhá synkretismu v různém rozsahu i v různém časovém horizontu. Například prostý dativ se podle něj z mluvené řeči vytrácí ve prospěch předložkové vazby dříve u první (*ā*-kmeny) než u druhé deklinace (*o*-kmeny), možná vlivem homonymie s genitivem, a to dříve v plurálu než v singuláru.¹¹

Banniard na základě hypotézy, že psaná a mluvená varieta jazyka se do určité míry vzájemně ovlivňují, zastává názor, že výrazné prvky pozdní vulgární latiny se odrážejí i v

a některých jiných syntaktických funkcích, které jsou se subjektem ve shodě, totiž jako doplněk a jmenná část predikátu, pro něž existuje ve francouzské lingvistice zastřešující termín *attribut (du sujet)*.

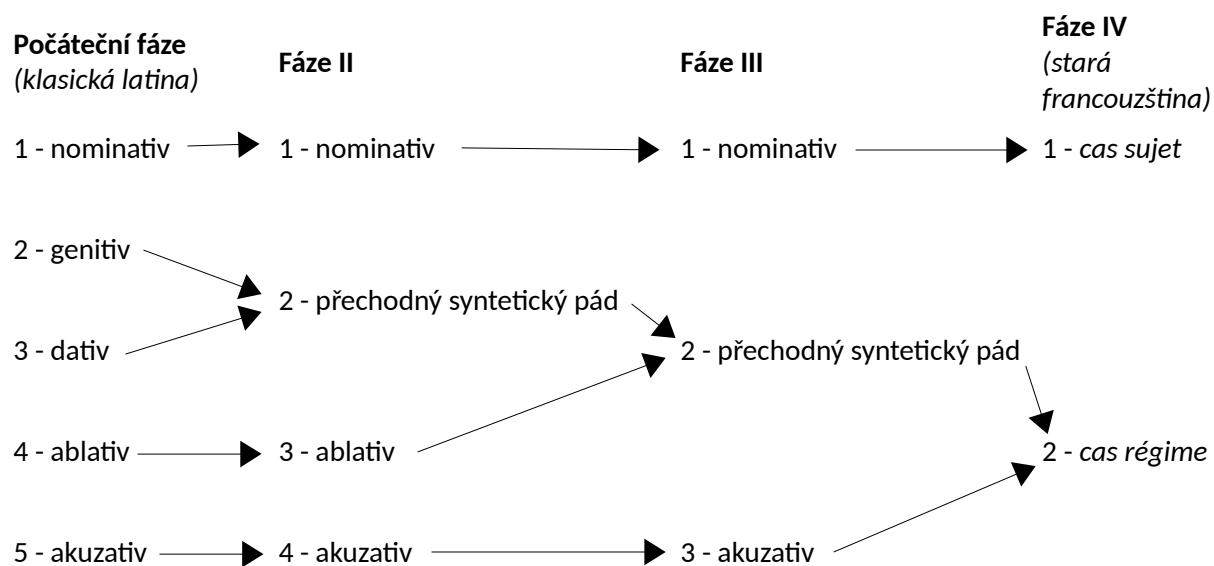
8 Více k tomuto tvrzení ve 2.4 na str. 14.

9 Souběžně (a v souvislosti) s definitivní eliminací pádového systému dochází ve vývoji francouzštiny (přesněji řečeno v jeho fázi označované jako *le moyen français*) také k zásadnímu přechodu od relativně volného slovosledu ke slovosledu rigidnímu, tj. k fixaci subjektu na pozici před slovesem (SVO), a rovněž se zavádí povinnost subjekt ve větě vyjádřit, když ne přímo substantivem, tak alespoň osobním zájmenem (viz Grevisse – Goosse, 2008: 19). Výsledek těchto proměn se ve francouzštině udržel až do dnešních dnů.

10 Ve francouzštině (i v jiných románských jazycích) se ale lze setkat i s méně četnými potomky latinského nominativu, jako např. *maior* > *maire* (starosta), *pastor* > *pâtre* (pastýř), *senior* > *sire* (pán, šlechtic) aj., viz příslušná hesla ve slovníku nakladatelství Larousse *Dictionnaire de la langue française* (1994: 1087, 1354, 1746).

11 Banniard (1999: 70): „La métamorphose se produit par séquences : il est clair que la langue parlée a remplacé d'abord le datif singulier synthétique de première déclinaison par son substitut analytique, avant que ne soit touchée la structure du datif singulier de la deuxième déclinaison. À l'intérieur de celle-ci, à son tour, le neutre a été affecté avant le masculin.“

některých literárních textech, a s jejich pomocí vytváří k nastínění chronologie těchto jazykových změn následující zjednodušený model o čtyřech stádiích:¹²

Banniard datuje počátek druhé fáze do rozmezí 3. – 4. století n. l. a konec (a zároveň začátek třetí fáze) do první poloviny 8. století n. l. Podle Clacksona a Horrockse (2007: 277), kteří tento model do své příručky přejímají, je ale časové zařazení stádií nutno brát s rezervou, neboť psané texty mohou starší jazykové prvky zachovávat i dlouhou dobu poté, co tyto prvky z mluvené řeči vymizely.

Autoři (tj. Clackson a Horrocks) mají například za to, že ke splynutí ablativu a akuzativu (tedy k nástupu fáze III výše uvedeného schématu) došlo pravděpodobně mnohem dříve, než jak se domnívá Banniard. Vycházejí při tom z vlastní analýzy¹³ jazyka Claudia Terentiana, autora neliterárních dopisů z 1. poloviny 2. století n. l., z níž vyplývá, že již někteří mluvčí v době raného císařství mezi těmito dvěma pády, především po předložkách, nerozlišovali a často používali akuzativ tam, kde by měl v klasickém jazyce být ablativ,¹⁴ např:

12 Verze Banniardova schématu převzatá z Clackson – Horrocks (2007: 277).

13 Cf. kapitola VII v Clackson – Horrocks (2007: 249-256).

14 V archaické latině dochází u osobních zájmen k jevu opačnému, tedy použití ablativu na místě akuzativu, viz např. de Melo (2011: 326): „The old ablative forms of the personal pronouns were *med*, *ted*, and *sed*, and in Latin these forms came to be used as accusative as well.“ Původní ablativní formy s koncovým *-d* se na starých nápisech objevují ve funkci přímého objektu, tedy v akuzativu, který etymologicky koncové *-d* neobsahoval. Pro ilustraci uvádím úryvek takového nápisu, známého pod jménem Duenův nápis:
duenos med feced en manom einom duenoi (CIL I² 4)

Je ovšem třeba podotknout, že zatímco v archaické latině dochází k synkretismu formálnímu, který po univerzálním odpadnutí koncového *-d* pokračuje i dále v latině klasické (*me*, *te*, *se*), pozdnělatinský jev nahrazování předložkového ablativu akuzativem je povahy funkční.

- (1) *et factum est illi venire Alexandria con tirones et me reliquid con matrem meam*
(CEL 1 146)

Na pořadí splývání pádů má obdobný názor jako Clackson a Horrocks také Wright (2011: 69, 71),¹⁵ podle nějž se ablativ začal vytrácet ze jmenného systému dříve než ostatní nepřímé pády. Podklady pro tuto domněnku přináší také Väänänen (1981: 112), který cituje další příklady z epigrafického materiálu, kde stojí předložkový akuzativ na místě ablativu: *cum sodales* (CIL IV 221), *cum iumentum* (CIL IV 8976), *cum discentes* (CIL IV 275), *de unum ventrem* (CEL 1 74). Takové doklady zároveň svědčí o obecné tendenci akuzativu přecházet do funkce tzv. *cas régime universel*,¹⁶ což lze pozorovat také díky existenci konstrukce akuzativu absolutního, která se na místě klasického ablativu absolutního začíná objevovat koncem císařského období:¹⁷

- (2) *acceptam a nobis benedictionem purgatoque a malae credulitatis veneno pectore, delerentur iniquitatis tuae* (GREG. TVR. Franc. 5,43)

Dalším a zároveň starším důkazem této tendence je rovněž nárůst počtu tranzitivních sloves na úkor sloves, jež řídila v klasické latině předměty v nepřímých pádech:¹⁸

- (3) *ita, si me amas, maledic illam versibus, ut habeat pudorem* (PETRON. 96,7)
(4) *stati amicitiam tuam obliuiscere debio* (CEL 74 5)

Banniard prostřednictvím svého modelu rovněž zaujímá stanovisko k problému, který formuluje například Väänänen (1981: 116),¹⁹ totiž zda francouzský *cas régime* vychází čistě z akuzativu, nebo spíše z pádu vzniklého synkretismem genitivu, dativu, akuzativu a ablativu. Z Banniardova schématu vyplývá, že se autor přiklání k druhému názoru, tedy že *cas régime* pravděpodobně navazuje na synkretický pád. Jelikož vulgární latina měla řadu specifických fonetických odlišností oproti latině klasické, předně ztrátu distinkce mezi dlouhými a krátkými

Ne všichni badatelé navíc analogii s ablativem považují za prokazatelný zdroj koncovky -d v akuzativu: Penney (2011: 232): „MED for acc. sg. 'me' beside Classical *mē*, shows a final [-d] intact after the long vowel (the source of the [-d] is not altogether clear, but it is the standard archaic form)“.

15 Wright (2011: 71: „[...] but despite their phonetic distinctiveness, all the ablative, dative and genitive forms all fell out of use eventually, probably in that chronological order rather than all at once.“

16 Väänänen (1981: 111).

17 Herman (2000: 54).

18 Clackson (2011: 523) uvádí další případy, v nichž akuzativ přebírá funkce jiných, původních pádů, a to například jeho užití místo ablativu u výrazů ceny koupě/prodeje, nebo výskyty akuzativu směřového ve významu lokativu.

19 Väänänen (1981: 116): „Est-ce l'accusatif seul qui s'est conservé ainsi, ou est-ce une forme issue de la fusion de l'accusatif, du datif et de l'ablatif latin ?“

vokály, odpadávání koncového *-m* a postupné splývání výslovnosti dlouhého [o:] a krátkého [u] v zavřené [o], neodpovídaly si jednotlivé pády pouze funkčně, ale také tvarem, jak je patrné z Banniardovy tabulky formálních proměn v rámci druhé deklinace:²⁰

		klasická mluvená latina	pozdní mluvená latina I	pozdní mluvená latina II	protofrancouzština
sg.	nom.	<i>seruus</i>	<i>servos</i>	<i>servos</i>	<i>serfs</i>
	gen.	<i>serui</i>	<i>servi</i>	<i>servo, de servo</i>	<i>serf, de serf</i>
	dat.	<i>seruo</i>	<i>servo</i>	<i>servo, ad servo</i>	<i>serf, à serf</i>
	abl.	<i>seruo</i>	<i>servo</i>	<i>(cum) servo, ab servo, apud servo</i>	<i>a/o serf, avec serf</i>
	ak.	<i>seruum</i>	<i>servo</i>	<i>servo</i>	<i>serf</i>
pl.	nom.	<i>seruui</i>	<i>serui</i>	<i>serui</i>	<i>serf</i>
	gen.	<i>seruorum</i>	<i>servoro</i>	<i>servoro, de servos</i>	<i>serveur, de serfs</i>
	dat.	<i>seruis</i>	<i>seruis, ad servos</i>	<i>servos, ad servos</i>	<i>serfs, à serfs</i>
	abl.	<i>seruis</i>	<i>seruis, cum servis</i>	<i>cum servos, ab servos, apud servos</i>	<i>a/o serfs, avec serfs</i>
	ak.	<i>seruos</i>	<i>servos</i>	<i>seruos</i>	<i>serfs</i>

Nedostatkem Banniardova schématu je především to, že autor, ačkoli zakládá své zkoumání na dostupných vulgárnělatinských pramenech z různých období, neuvádí k jednotlivým fázím autentické příklady, které by jeho chronologii synkretismu podložily a posloužily čtenáři jako ilustrace zmiňovaných jazykových proměn. Některé ne zcela intuitivní změny, například gen. sg. *servi* > *servo*²¹ nebo dat. a abl. pl. *servis* > *servos*, by navíc bylo záhodno blíže popsat a vysvětlit, což ale autor opomíjí.

2.5 Nahrazování prostých pádů předložkovými konstrukcemi

Dalším, paralelně probíhajícím procesem ve vývoji latiny směrem k románským jazykům je vedle pádového synkretismu také nahrazování prostých pádů předložkovými vazbami.

20 Převzato z Banniard (1999: 72-73).

21 Vzhledem k výraznému rozdílu v kvalitě těchto dvou samohlásek (*i*, *o*) se lze domnívat, že se v tomto případě nejedná o přirozený přechod jednoho vokálu v druhý, nýbrž že ke změně mohlo dojít na základě analogie s formami ostatních nepřímých pádů, které splynuly přirozeně (viz Battisti, 1949: 198-199). Jelikož ve vývoji latiny ve starou francouzštinu došlo k úplnému odpadnutí nepřívzvučných koncových vokálů, je rovněž možné, že samohlásky v takové pozici postupně slábly již v průběhu tohoto období, totiž období Banniardovy pozdní mluvené latiny II. Viz Marchello-Nizia (1999: 6).

Väänänen (1981: 112) upozorňuje, že i v archaické a klasické latině existují některá použití, v nichž se až na naprosté výjimky vyskytuje výhradně předložková vazba,²² jindy zase prostý pád a předložková konstrukce koexistují vedle sebe.²³ Přestože se tedy lze již ve starých latinských textech setkat s oběma konstrukcemi, k největšímu nárůstu výskytů předložkových vazeb na úkor prostých pádů došlo podle badatelů až v pozdní latině, v níž se podle Hermana (2000: 60)²⁴ počet analytických tvarů oproti archaické latině zdvojnásobil.

O tom, že předložkové vazby byly v pozdní mluvené latině velmi časté, se můžeme dočíst také v Haverling (2006: 360), kde autorka navíc na základě svého zkoumání použití genitivu a předložkových vazeb v pozdnělatinských textech zastává názor, že tomu tak bylo nejen v mluvené latině nevzdělaných lidí, nýbrž i u vysoce vzdělaných literátů, kteří se ovšem v psaných textech snažili (ne vždy zcela důsledně) ze stylistických důvodů takových konstrukcí vyvarovat. Fakt, že předložkové vazby byly v pozdní literární latině stigmatizovány a pokládány za projev nízkého stylu, je podložen také některými hyperkorektními použitími prostých pádů ve funkcích, v nichž již od archaické a klasické latiny dominovala předložková syntagmata, jako například *ad* s akuzativem jakožto indikace směru ve spojení s pohybovými slovesy:

(5) *ingressus est discipulis* (PEREGR. Aeth. 39,5)

(6) *cum iam prope plicarent civitati* (PEREGR. Aeth. 19,9)²⁵

Na místě prostého ablativu se objevují stále častěji předložkové konstrukce, a to ve významu způsobovém, instrumentálním (7), zřetelovém (8), i jako komplement²⁶ komparativu (9):

22 Väänänen (1981: 112): „Dès les origines, des emplois tels que l'accusatif de mouvement et l'ablatif de séparation nécessitaient l'appui d'une préposition, exception faite de quelques survivances : acc. *domum, rus, Romam, Athenas*, abl. *domo, rure, Romā, Athenis*, etc. ; mais *eo in urbem, in Italiam, venio ex urbe, ex Italia, de arce*, etc.“

23 Viz Herman (2000: 60): „Even in Classical times, some inflections and prepositional phrases were either entirely or partly equivalent.“

24 Herman (2000: 60): „[...] statistically the average number of prepositional phrases per length of text doubles from Archaic to Late Latin.“

25 Haverlingová (2003: 359-360) také upozorňuje, že u některých děl komplikuje analýzu předložkových konstrukcí a pádů rukopisná tradice. Rukopisy často nabízejí na stejném místě obě alternativy a je velmi obtížné, ne-li zcela nemožné odlišit, co se do textu dostalo od původního autora, a co do něj vnesli až pozdější písaři, kteří mohli být vedeni jak vlastním stylem a nedostatečným vzděláním, tak naopak snahou vulgární text „vylepšit“.

26 Komplementem se zjednodušeně chápe valenční pozice, kterou dominuje sloveso, případně adjektivum, a to jak z hlediska formy, tak z hlediska významu. Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002: 219).

(7) *ac sic ergo omnis populus transit unus et unus toti acclinantes se, primum de fronte, sic de oculis tangentes crucem et titulum* (PEREGR. Aeth. 37,3)

(8) *o lovem Christinum et solum patris filium de crudelitate* (TERT. apol. 9,5)

(9) *melior de aliquo* (CAES. AREL. serm. 520,5)

Dativu konkuruje předložková vazba *ad* s akuzativem (10), genitivu pak především *de* s ablativem (11):

(10) *dixeruntque ad eum: quis es tu et unde venis aut quod est opus tuum?*
(GREG. TVR. Franc. 10,18)

(11) *et manus alma pedes de peccatore luebat* (VEN. FORT. Mart. 2,369)²⁷

Právě tyto již dříve četné předložkové konstrukce nakonec ve vývoji v románské jazyky zcela převážily a vytlačily upadající systém deklinací.

2.6 Příčiny synkretismu a nahrazení pádů předložkovými vazbami

Jak jsme si ukázali výše, pádový synkretismus probíhá jak v rovině sémantické, tak také v rovině fonologické. Je však důležité položit si otázku, která z těchto rovin měla na vývoj latiny větší vliv. Byly to změny ve fonetické stránce jazyka, které stály na počátku, a teprve sekundárně vyvolaly změny funkční? Nebo je naopak nutné považovat za významnější faktor v průběhu kolapsu pádového systému sémantické splývání pádů, a fonologickým procesům tak přiřkládat pouze vedlejší, nikoli rozhodující roli?

Podle Hermana (2000: 52) byly fonetické změny v poklasické mluvené latině natolik významné, že mohly již samy o sobě rozostřit hranice jednotlivých pádů.²⁸ Herman je však odpůrcem názoru, že šlo o jediný a rozhodující vliv na pádový synkretismus v latině, a to hlavně vzhledem k jiným oblastem jazykového systému, které, přestože byly zasaženy totožným fonetickým vývojem, nepodlehly tak zásadním změnám, jako tomu bylo v případě jmenné flexe. Předně jde o latinský konjugační systém, který, jak je patrné i z pohledu na současný románský materiál, přešel do románských jazyků v podobě, jež se, v porovnání se jmenným systémem, daleko méně lišila od svého klasického předka. Z toho podle Hermana

27 Příklady (7) – (10) jsou přejaty z Väänänen (1981: 113-114) a Sznajder (2014: 273).

28 Podobně také Wright (2011: 71): „There may well have been some kind of direct connection between the phonetic developments and the collapse of the main system of nominal inflection.“

vyplývá, že původcem definitivního kolapsu pádového systému byly faktory funkční.²⁹

Je zřejmé, že oba procesy, tedy jak splývání jednotlivých pádů, tak nárůst počtu předložkových vazeb, jsou navzájem propojeny a úzce spolu souvisejí.³⁰ Například Väänänen (1981: 112) uvádí, že k nahrazení samostatných pádů předložkovými konstrukcemi dochází „par besoin de clarté“, tedy právě proto, že prosté pádové tvary s nejasnými významovými i formálními hranicemi bylo třeba jasně odlišit a učinit je explicitnějšími.³¹ Validitu tohoto názoru zpochybňuje Adams (2013: 258),³² který podotýká, že i samotné předložkové konstrukce v sobě zahrnovaly, podobně jako samostatné pády, široké spektrum různých významů, a jelikož mohly samy zastávat vícero odlišných funkcí, jejich připojení k prosté pádové konstrukci by nemělo znamenat žádný zásadní přínos co se týče srozumitelnosti a zřetelného sémantického vymezení výrazu.

Jak Adams (2013: 258),³³ tak Banniard (1999: 71) navíc uvádějí, že užití předložkových vazeb bylo běžné, ačkoli ne tak časté, ještě mnohem dříve, když ještě měly mezi sebou jednotlivé pády celkem zřetelné hranice. Adams (2013: 258) přímo k fonologickým změnám dodává: „But although these developments must have had some influence in the long run, certain prepositions were in rivalry with unsupported case endings from the earliest Latin extant,“ přiznává tudíž fonologickým vlivům v celkovém vývojovém procesu určitou roli, zároveň ale zdůrazňuje, že konkurence některých předložkových konstrukcí s prostými pády je zřetelná už z nejstarších dochovaných latinských pramenů.

29 Herman (2000: 53): „We can only deduce, then, that functional factors were the ones that led to the eventual definitive abandonment of all the old inflectional systems even where the inflections were still distinctive.“ Viz také Herman (2000: 57).

30 Herman (1990: 326-337) vnáší do hry také třetí související faktor, a to juxtapozici (vs. hyperbaton) prvků tvořících nominální syntagma. Na základě svého zkoumání tohoto jevu na latinských textech různých období se vymezuje proti názoru, že k juxtapozici začala latina tíhnout až poté, co došlo k oslabení distinkce mezi pády, aby tak přispěla ke srozumitelnosti. Autor však nezachází v argumentaci příliš daleko, nepřevrací totiž kauzalitu změn, jen jejich chronologii, a pouze naznačuje možnost, že tendence sblížovat prvky nominální fráze mohla pádový synkretismus do určité míry ovlivnit.

31 Podobně např. Iliescu (1999: 269): „Les prépositions éliminent aussi les problèmes phonétiques – usure jusqu'à la disparition des désinences, qui apporte avec soi des homonymies qui peuvent être encombrantes, même si le contexte est toujours resté un élément permanent de désambiguïisation.“

32 Adams (2013: 258): „If it were claimed that, say, the inflectional ablative case of Classical Latin had so many functions that there was a resultant lack of clarity, it could not be argued that the spread of prepositional usages resolved the ambiguities, because prepositional expressions themselves became as multifunctional as the inflectional cases had been.“

33 Adams (2013: 258): „Moreover, prepositions were encroaching on purely inflectional usages long before there was a 'loss of morphemes' caused by phonological change.“

Fakt, že již stará latina vedle pádového systému disponovala dalším, konkurenčním prostředkem k vyjádření syntaktických vztahů, způsobil podle Hermana (2000: 59)³⁴ definitivní zánik jmenné flexe.³⁵ Předložkové konstrukce byly totiž pro význam samy o sobě zcela dostačující, a učinily tak z pádů něco nepotřebného, redundantního, na rozdíl například od výše zmíněného slovesného systému, který díky své nenahraditelnosti více méně přetrval.

Právě přítomnost předložkových vazeb už v archaické a klasické latině (a jejich pozdější rozmach) je některými badateli považována za argument pro tvrzení, že latina v sobě měla zakotvenou tendenci přecházet od syntetického morfologického systému k analytickému. Pro tento přechod je podle Clacksona a Horrockse (2007: 276) charakteristický přesun morfému vyjadřujícího gramatické funkce slova z konce výrazu (pádová koncovka) na jeho začátek (předložka), neboli zprava doleva, jak uvádí Banniard.³⁶ Mimo oblast pádů a předložek se analytické tvary prosazují také třeba při stupňování adjektiv a adverbíí (*grandior* > *plus grand* – fr.) nebo při tvorbě futura (románské futurum vychází z opisného výrazu infinitiv + *habeo*). Taktéž Väänänen (1981: 111) sleduje tento vývojový směr, když říká, že tendence zjednodušovat pádový systém provází latinu od jejích počátků, kdy došlo ke splynutí funkcí původního instrumentálu a lokativu s jinými pády. Ačkoli je nesporné, že lze tento posun ve vývoji latiny pozorovat, Adams (2013: 259)³⁷ správně podotýká, že tyto pojmy (syntetický/analytický morfologický systém) mají ryze popisný význam, jednotlivé změny však samy o sobě vysvětlit nemohou.³⁸

2.7 Závěr a otázky

V předchozí kapitole jsem se pokusila shrnout hlavní informace týkající se širšího kontextu

34 Herman (2000: 59): „So if the nominal inflectional system disappeared, this can only imply that its preservation was unnecessary; the language as a whole had other expressive devices already available, and those could be used instead to fulfil satisfactorily the functions once expressed by the inflections.“

35 Cf. Adams (2011: 271): „Specialised early uses of these prepositions thus provided the starting point for their later assumption of various case functions. The earlier uses were generalised and extended.“

36 Banniard (1999: 56).

37 Adams (2013: 259): „However, to put the change in these terms is purely descriptive and has no explanatory power, unless one wishes to draw the vague conclusion that there must have been unknowable forces at work leading inexorably to a predetermined goal.“

38 Koncept syntetičnosti a analytičnosti jazyka jako zdroje změn ve vývoji latiny kritizuje také Ledgeway (2011: 386): „[...] the biggest problem for the traditional synthetic-analytic interpretation of the Latin to Romance development is that it offers no explanation whatsoever for the observed changes.“ Pro více argumentů doporučuji celý Ledgewayův příspěvek k této problematice (2011: 383-387).

koexistence a vzájemného vztahu předložkových vazeb a prostých pádů ve vývoji jmenného systému latinského jazyka. Jak již bylo zmíněno, ačkoli k rozšíření analytických tvarů, jež mělo na podobu současných románských jazyků rozhodující vliv, dochází až v pozdní etapě vývoje latiny, lze se i v textech archaických a klasických setkat s určitými významovými okruhy, v nichž si předložkové konstrukce a samostatné pády vzájemně konkurují.

V souvislosti s tímto faktem vyvstává řada otázek: Jsou v takových kontextech předložkové a pádové konstrukce zcela ekvivalentní a plně zaměnitelné, nebo je možné mezi nimi pozorovat nějaký výraznější sémantický rozdíl? Lze vysledovat tendenci v používání obou výrazů a definovat faktory, které hrají roli při výběru té či oné vazby? Liší se jejich vzájemný poměr v závislosti na vlastnostech slovesa, které komplement řídí? Hraje v použití těchto konstrukcí roli žánrová příslušnost zdrojového textu, nebo je volba mezi nimi záležitostí idiolektu konkrétního autora? Právě hledáním odpovědí na uvedené otázky se bude zabývat zbytek této práce, ve kterém se zaměřím konkrétně na konkurenci dativu nepřímého předmětu a předložkového syntagmatu *ad* + akuzativ ve vyjádření sémantické role adresáta. Tuto problematiku podrobněji rozpracoval v relativně nedávné době také španělský lingvista José Miguel Baños Baños, jehož pojetí vztahu obou prostředků si přiblížíme v následující kapitole.

3. Vybraný pohled na konkurenci dativu a *ad* + akuzativ

3.1 Bañosův článek „*Litteras Neroni/ad Neronem mittere: ¿alternancia dativo/ad + acus.?*“

Ve svém článku z roku 1996³⁹ se Baños úzce zaměřuje na zkoumání dativu a vazby *ad* s akuzativem u slovesa *mittere*, a to ve vybraných prozaických klasických dílech, především v Caesarových *Commentarii de bello civili* a v souboru Ciceronových řečí. První text, tedy Caesarovy *Commentarii*, využívá Baños k určení valenčního pole slovesa *mittere*, tedy sleduje jeho různá syntaktická i sémantická doplnění a třídí je do několika skupin, jež lze znázornit v tabulce:⁴⁰

Doplnění slovesa <i>mittere</i> - <i>Commentarii de bello civili</i>	
Typ doplnění	Počet
Celkem	119
1. Dativ celkem	8
a) účelový	4
b) „dvojitý dativ“ (dativ osoby a dativ účelu) ⁴¹	3
c) nepřímý objekt/beneficiant	1

39 Baños (1996: 217-235).

40 Tabulka vychází z údajů uvedených v Baños (1996: 221-227). Autor zde při popisu kategorií směřuje pojmy morfologické (dativ) s pojmy syntaktickými (objekt) a sémantickými (účel, směr...), má k tomu ovšem své důvody. Aby bylo možné zaznamenat na první pohled nevyváženost ve frekvenci dativu a konstrukce *ad* s akuzativem, ponechává dativní výskyty v jedné zastřešující skupině podle morfologického kritéria a jejich syntaktické funkce a význam rozebírá až v rámci ní, na druhém místě. U výrazů směru a účelu není vzhledem k mnoha různým možnostem jejich syntaktické realizace nikterak překvapivé, že autor volí pro popis právě sémantické kritérium. U přímého předmětu/pasivního podmětu pravděpodobně autor pokládal syntaktický termín za dostačující, obzvlášť když se na něj v této fázi článku ještě neklade žádný důraz. Souvislost to může mít také s autorovým dalším článkem, v němž uvádí (1998: 25): „Sin embargo, desde la propia Gramática Funcional se señaló que no hay necesidad de distinguir más que dos funciones sintácticas: Sujeto y Objeto [...] y que el resto de constituyentes expresa exclusivamente funciones semánticas.“

41 Baños konstrukci dvojitého dativu, tedy dativu osobního a dativu účelu vyčleňuje, jelikož je podle něj jen velmi obtížné stanovit, zda dativ osoby závisí přímo na slovese, či spíše právě na dativu účelu, který je sám na sloveso napojen přímo (1996: 226). Například ve větě *his una legio missa praesidio est* (CAES. civ. 3,75,1) nelze jednoznačně určit, zda má být zájmeno *his* interpretováno jako závislé na predikátu *missa est*, či spíše na samotném dativu *praesidio*, tudíž jako součást účelového výrazu v posesivním významu. Tímto problémem se Baños podrobněji zabývá v samostatném článku s názvem El "doble dativo" en latín (1995: 11-34).

2. Přímý objekt/subjekt u pasivní konstrukce	32
3. Přímý objekt/pasivní subjekt, <i>ad</i> + ak. osoby	36
4. Výraz směru	31
5. Výraz jiného sémantického vztahu (účel...)	13

Na základě těchto údajů dochází Baños ke dvěma závěrům:

a) Vzhledem k tomu, že je takové použití doloženo pouze v jediném ze 119 případů, nelze sloveso *mittere* (navzdory dosavadnímu všeobecnému přesvědčení) řadit ke slovesům, která se běžně pojí s dativem nepřímého předmětu.⁴²

b) Dativ a předložková vazba s *ad* si plně neodpovídají. Tvrdit opak by znamenalo stavět na stejnou úroveň jediný výskyt dativu nepřímého předmětu s 36 výskyty *ad* s akuzativem, což není příliš pravděpodobné, nechceme-li ovšem tvrdit, že proces nahrazování prostých pádů předložkami tak, jak jej známe z pozdnělatinského období a přechodu latiny v románské jazyky, musel nastat již mnohem dříve, v době klasické.⁴³

Jelikož sloveso *mittere* ve své sémantice zahrnuje pohyb objektu z jednoho místa na druhé, je nutné jej podle Bañose chápat jako sloveso pohybové, které se může pojit s předložkovou vazbou s *ad* a osobním lexémem ve směrovém významu (tedy jako odpověď na potenciální otázku „kam?“), podobně jako ostatní slovesa z této kategorie:

(12) *abiit ad uxorem meam* (PLAVT. *Amph.* 1045)

(13) *huc ad te advenio* (PLAVT. *Trin.* 67)

(14) *ad erum veniam docte atque astu* (PLAVT. *Rud.* 928)

Na rozdíl od Théoreta (1982: 46), který příklady, kde vedle *ad* s osobním lexémem stojí ještě jiné vyjádření směru (13), považuje za důkaz, že výrazy jsou různého charakteru a nestojí na stejné úrovni, Baños argumentuje přesně opačně: jde o apozici, v níž se oba výrazy navzájem sémanticky doplňují a specifikují. Z toho důvodu, tedy jestliže existují takové případy u sloves *venire*, *abire* atd., lze na základě jejich příslušnosti ke stejné kategorii (tedy k pohybovým slovesům) interpretovat obdobným způsobem také příklady se slovesem *mittere*:

(15) *ibo ad uxorem intro* (PLAVT. *Amph.* 1145)

42 Baños (1996: 225): „el primer hecho significativo son los datos mismos: tan sólo 8 ejemplos en toda la obra de César, lo que parece contradecir la idea de que *mitto* es uno de los verbos que «rigen» dativo.“

43 Baños (1996: 226): „De aceptar la equivalencia de este único dativo con los 36 ejs. de *ad*-acus. + lexema personal, habría que concluir que, en realidad, ya en latín clásico —al menos en este contexto— se habría generalizado la sustitución del dativo por el giro preposicional.“

(16) *non ego nunc intro ad vos mittar?* (PLAVT. *Truc.* 732)

(17) *facito ut venias huc ad nos* (PLAVT. *Mil.* 1177)

(18) *pater huc me misit ad vos* (PLAVT. *Amph.* 20)

Na základě této argumentace Baños staví skupinu 3. a 4. ze své tabulky na stejnou úroveň a vazbě *ad* s akuzativem osobního lexému u slovesa *mittere* přisuzuje význam směru, což je význam odlišný od toho, který vyjadřuje dativ nepřímého předmětu, tedy od role beneficianta. Jestliže si tedy dativ a předložková vazba s *ad* sémanticky neodpovídají, je nesmyslné považovat je za ekvivalentní a navzájem si konkurující konstrukce.⁴⁴

S touto premisou přistupuje Baños k analýze rozsáhlejšího souboru textů, Ciceronových řečí. Z nich vybírá pouze relevantní výskyty slovesa *mittere*, tedy ty, v nichž se kromě přímého objektu objevuje také dativ či *ad* s akuzativem, a ty po rozboru zpětně třídí podle povahy posílaného objektu, která podle něj hraje důležitou roli ve volbě toho či onoho výrazu.

Četnost dativu/ <i>ad</i> + ak. podle posílaného předmětu – Ciceronovy řeči		
posílaný objekt	dativ	<i>ad</i> + akuzativ
1. <i>salus</i>	1	0
2. <i>frumentum</i>	4	0
3. <i>munera, pecunia</i>	6	2
4. <i>homines, legati</i>	4 ⁴⁵	40
5. <i>litterae</i>	9	38
celkem	25	80

Jak je z této tabulky patrné, i u Cicerona převažuje co do frekvence předložková vazba s *ad*, jejíž použití je vázáno téměř výhradně na případy, kdy jsou posílanými objekty lidé či dopisy. Dativu užívá Cicero v daleko menší míře, zato s širší škálou předmětů. Důvod, proč se u skupin 1. a 2. objevuje výhradně dativ, je podle Bañose zřejmý: jak u *salus*, tak u *frumentum* dativ označuje jasného beneficianta děje.⁴⁶ Stejná je podle něj i motivace dativů ze skupiny 3., v níž se však lze setkat také se dvěma užitími předložkové vazby. Ta Baños

44 Baños (1996: 227): „sí ... ad-acus. + lexema personal expresa gramaticalmente la Dirección, no tiene razon de ser postular su equivalencia con un dativo personal. Dativo y giro preposicional expresan en latín ... dos relaciones gramaticales distintas: Dirección y Beneficiario, respectivamente.“

45 Ve skutečnosti je takových dativů 5, v jednom případě se však jedná opět o dativ dvojí s obtížně stanovitelnou rekcí: Cic. *Verr.* 5,64: *symphonicos homines sex cuidam amico suo Romam muneri misit.*

46 Baños (1996: 228): „[...] dativo designa a la persona que, además de recibir lo enviado, pasa a poseerlo y a disfrutar de ello...“

odůvodňuje pomocí mimojazykového (historického) kontextu: ani v jednom případě nejde o pravého beneficianta, který by z předmětu po jeho získání měl užitek.⁴⁷

Případy, v nichž se objevuje dativ (tentokrát v menšině) při posílání lidí, vysvětluje Baños rovněž pomocí sémantické role beneficianta.⁴⁸ U jednoho z příkladů je však možné, že do hry vstupují také stylistické důvody: v blízkosti adresáta v podobě předložkové vazby by se totiž ocitla stejná konstrukce, jen v jiném, účelovém významu:

(19) *quid ... quod populari illi sacerdoti sescentos ad bestias amicos sociosque misisti?*

(Cic. Pis. 89)

„Proč bych měl připomínat, že jsi tomu populárskému knězi poslal šest set přátel a spojenců, aby byli předhozeni šelmám?“

Většinové užití předložkové vazby souvisí podle Bañose s tím, jací lidé jsou posíláni. Jelikož více než polovinu z nich tvoří vyslanci (*legati*), z nichž adresát přímo neprofituje, má *ad* s akuzativem jakožto výraz směru (konečné destinace, člověka, před nímž se má vyslanec prezentovat) své opodstatnění. Podobně autor vysvětluje také většinový výskyt předložkové konstrukce u dopisů a zpráv jakožto posílaných objektů. Jedná-li se o dopis oficiálního charakteru, užije se předložková vazba, neboť jsou to většinou právě *legati*, kdo takový dopis doručuje, v opozici k dativu, vyhrazenému pro zprávy intimnějšího rázu. Toto vysvětlení však

47 První výskyt pochází z řeči proti Verrovi: Cic. Verr. 4,64: *ut id (sc. candelabrum) ad se mittat*, kde Cicero hovoří o drahocenném svícnu, jež chtěl syrský král Antiochos věnovat jako obětní dar do chrámu Iova Optima Maxima na Kapitolu, k čemuž však nakonec nedošlo, jelikož chrám byl v té době stále nedokončený. Verres Antiocha požádal, aby mu (*ad se*) svícen poslal pod záminkou, že chce obdivovat jeho krásu, než si jej král odveze zpět do Sýrie. Jelikož tedy nešlo o dar v pravém slova smyslu, je podle Bañose (1996: 229) užití předložkové vazby zcela logické (*ad se* zde označuje pouze destinaci pohybu).

Druhým příkladem je Cic. Deiot. 14: *ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum et probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misisti*. Král Deiotaros, který bojoval v občanské válce na Pompeiově straně, poslal po porážce u Farsálu peníze k výběrčímu do Ephesu, aby tak pomohl Caesarovi v tažení proti Farnakům a získal od něj odpuštění. *Ad eum* se tedy vztahuje k výběrčímu, který představuje pouhý fyzický cíl transakce, zatímco jejím skutečným beneficiantem je právě Caesar. Viz Baños (1996: 229).

48 Samotný výraz *beneficiant* svou etymologií svádí k tomu být interpretován jako osoba, která má z akce vyjádřené slovesem prospěch. Je však třeba mít na paměti, že Baños tohoto termínu užívá také v záporném významu, totiž k označení někoho, komu děj způsobuje neprospěch, škodu. To je dobře patrné z následujícího příkladu, který Baños (1996: 230-231) používá, a z autorovy interpretace za pomoci historického kontextu:

atque his rebus cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset (Cic. Cluent. 192)

Cluentiova matka (*ipsa*) zde posílá žalobce (*accusatorem*) do Říma, nikoli svému synovi k užítku, nýbrž proti svému synovi, neboť ho vinila z vraždy svého třetího manžela, o čemž údajně získala důkazy při mučení Cluentiova otoka.

nelze pokládat za uspokojivé a sám autor cítí, že se dostává na tenký led, když vzápětí sám přiznává, že na oporu kontextu se nelze vždy spolehnout.⁴⁹ Hlavním protiargumentem jsou případy, v nichž Cicero zmiňuje vícekrát tentýž dopis, volí však pokaždé jiný syntaktický prostředek:

(20) *neque in litteris, quas Neroni mittis* (Cic. Verr. 1,80)

(21) *recita, quas ad Neronem litteras misit* (Cic. Verr. 1,83)

Baños k nim poznamenává, že v určitých situacích odkazují adresát i beneficiant ke shodnému referentu, a autor má tudíž možnost zvolit si, který aspekt zdůrazní. Autor (myslí se autor primárního textu, zde Cicero) si je tedy vědom rozdílu, ačkoli ten se při překladu do moderních jazyků nikterak nezohledňuje. Důvod, proč v celkovém součtu převažuje předložková vazba, je podle Bañose ten, že *mittere* jakožto sloveso pohybu vyžaduje sémantické doplnění směru.⁵⁰

3.2 Bañosův článek „*Sintaxis y sémantica del dativo 'objeto indirecto': su concurrencia con ad+acus. en latín clásico*“

Ve svém druhém článku z roku 1998⁵¹ rozšiřuje Baños výzkum konkurence dativu a *ad* s akuzativem jak co do počtu analyzovaných sloves, kterých zpracovává hned třináct, tak co do rozsahu zvoleného korpusu textů – ten tentokrát tvoří kompletní Ciceronova korespondence.

Vzhledem k tomu, že tento druhý článek čítá oproti prvnímu jen o něco málo více stran, věnuje autor rozboru jednotlivých sloves pouze minimální prostor a spokojuje se spíše s interpretací dat jako celku a s nastíněním hlavních, více méně obecně platných tendencí, než že by podával detailní popis možných odlišností, výjimek a sporných případů. To je dáno také tím, že analýza konkurence dativu a *ad* s akuzativem má v tomto textu pro autora pouze doplňující, ilustrační charakter, zatímco pravé těžiště článku představuje syntaktický a sémantický rozbor dativu (především dativu nepřímého předmětu) a otázka relevance zkoumání jeho obligatornosti/fakultativnosti jakožto valenčního doplnění slovesa.

49 Baños (1996: 233): „Sin embargo, no siempre es fácil encontrar (ni creo que sea preciso) una justificación contextual para la presencia de uno u otro procedimiento.“

50 Baños (1996: 233-234).

51 Baños (1998: 11-41).

Autor vychází ze závěrů své předchozí práce, tedy z poznatku, že osobní dativ a předložková vazba s *ad* označují v klasické latině dvě různé sémantické role. Za podpůrný argument pro toto východisko považuje případy, kdy vedle sebe stojí jak právě dativ, tak *ad* + akuzativ, což by nebylo možné,⁵² kdyby oba prostředky byly významově ekvivalentní. Dativ zde označuje bezprostředního příjemce⁵³ dopisu, zatímco *ad* + ak. konečného adresáta, k němuž má dopis doputovat (ten je chápán v čistě směrovém významu, tedy jako fyzický cíl pohybu):

(22) *de Tirone, mihi curae est. sed iam sciam, quid agat. heri enim misi, qui videret; cui etiam ad te litteras dedi. epistulam ad Ciceronem tibi misi.* (Cic. Att. 12,49,3)

Z tabulky⁵⁴ výsledků Bañosovy práce s excerpty je zřejmé, že frekvence toho či onoho prostředku se sloveso od slovesa různí:

Frekvence dativu a vazby <i>ad</i> s akuzativem u vybraných sloves v Ciceronově korespondenci					
Sloveso	Celkový počet výskytů	Osobní dativ	<i>Ad</i> + ak. + osobní lexém	Dativ + <i>ad</i> + ak.	Výrazy směru
<i>do</i>	743	368 (49,5 %)	69 (9,3 %)	30	+
<i>reddo</i>	146	104 (71,2 %)	-	-	-
<i>fero</i>	409	11 (2,7 %)	4 (1 %)	-	+
<i>adfero</i>	234	88 (37,6 %)	18 (8,1 %)	-	+
<i>defero</i>	91	21 (23,1 %)	55 (60,4 %)	-	+
<i>perfero</i>	89	1 (1,1 %)	51 (57,3 %)	-	+
<i>refero</i>	160	20 (12,5 %)	31 (19,4 %)	-	+
<i>mitto</i>	581	115 (19,8 %)	271 (46,6 %)	2	+
<i>committo</i>	86	33 (38,4 %)	-	-	-
<i>remitto</i>	51	23 (45,1 %)	4 (7,8 %)	-	+
<i>scribo</i>	1862	103 (5,5 %)	658 (35,3 %)	-	+
<i>perscribo</i>	92	15 (16,3 %)	41 (44,7 %)	-	+
<i>rescribo</i>	116	46 (39,7 %)	11 (9,5 %)	-	+

52 Možné by to bylo pouze za předpokladu, že by obě konstrukce stály v souřadném vztahu či v apozici, jako je tomu například s výrazy směru v příkladu (15), což zde ale neplatí.

53 Oproti předchozímu článku z roku 1996 Baños upouští od problematického termínu *beneficient* (Beneficiario) k označení sémantické role slovesného komplementu vyjádřeného dativem a zavádí termín příjemce (Receptor). Role beneficianta ovšem není od role příjemce separována, nýbrž tvoří jeho součást jako podmnožina. Jinými slovy: každý beneficiant je zároveň příjemce, ale ne každý příjemce musí být nutně beneficiant slovesného děje. Viz Baños (1998: 18).

54 Převzato z Baños (1998: 19).

Pouze slovesa *committere* a *reddere* se váží jedině s dativem, což je podle Bañose⁵⁵ dáno tím, že v jejich sémantice chybí pohyb (nepojí se se směrovými výrazy), a tím, že sám dativ navíc vyjadřuje recipienta (v tomto případě tedy bezprostředního příjemce). Oba faktory jsou tedy ve shodě. U ostatních sloves si dativ a *ad* s akuzativem konkurují, avšak s rozdílnou četností. U slovesa *perferre* například jasně převládá předložková vazba a dativ se ve spojení s ním vyskytuje pouze jednou:

(23) *existimavi a me quoque tibi huius molestiae nuntium perferri oportere*
(Cic. *ad Q.fr.* 1,1,1)

Důvod, proč je v tomto případě použit dativ, spatřuje Baños jednak v tom, že *perferre* zde nabývá charakteru slovesa komunikace, jednak v tom, že vlivem *huius molestiae* Quintus není chápán jako pouhý cíl pohybu, nýbrž jako příjemce a zároveň beneficent činnosti.

V případě *dare* se *ad* s ak. vyskytuje výhradně, jsou-li předávaným objektem dopisy (dativ není omezen na žádný konkrétní charakter objektu), což autor vysvětluje tím, že v tomto kontextu není předání bezprostřední, a tak *ad* s akuzativem označuje až konečného adresáta děje.⁵⁶ Téměř v polovině výskytů předložkové vazby se navíc vedle ní objevuje také dativ označující explicitně bezprostředního příjemce listu,⁵⁷ který ve zbytku případů zůstává nevyjádřený.

Vlastnosti přímého předmětu hrají roli také u slovesa *ferre*, u něž je konstrukce *ad* + ak. limitována na objekty vyjádřené podstatným jménem konkrétním (jako třeba v příkladě (24)), což ale neplatí obráceně (tedy je-li objektem substantivum konkrétní, adresáta může vyjadřovat jak předložková vazba, tak dativ), zatímco s abstrakty se pojí dativ jako označení recipienta (25):⁵⁸

(24) *scire iam te oportet L. Caesar quae responsa referat a Pompeio, quas ab eodem ad Caesarem ferat litteras* (Cic. *Att.* 7,17,2)

(25) *sedulitas mea, ut spero, et mihi et rei publicae tulit fructum* (Cic. *fam.* 10,15,1)

Tato omezení jsou (někdy s drobnými obměnami) platná také pro další slovesa, především

55 Baños (1998: 20).

56 Baños (1998: 31): „[...] la noción de movimiento, necesaria para la expresión del destinatario (Dirección) sólo se da con el predicado *dare litteras* cuando la entrega no es inmediata, cuando media una distancia que recorrer, lo que provoca que el receptor (que desempeña la función de 'correo') y el destinatario sean personas distintas.“

57 Viz výše, příklad (22).

58 Baños (1998: 32-33).

složeniny *ferre*.

Ohledně sloves *mittere* a *scribere*, u nichž lze tutéž osobu interpretovat jako recipienta i adresáta (v místním významu), je Baños toho názoru, že záleží na samotném autorovi, jakým způsobem tuto osobu a zároveň děj slovesa pojme.⁵⁹ Sloveso *scribere* lze podle Bañose⁶⁰ chápat buď konkrétně ve smyslu „posílat někomu dopis“, nebo abstraktně jako „písemně někomu něco říct“. Podle Bañosovy logiky by tedy v prvním případě měla převažovat předložková vazba (vyskytovat by se ale mohl i dativ), zatímco výskyty druhého případu by měly být jasnou doménou dativu. Jak poznamenává sám autor, frekvence toho či onoho prostředku je však mezi jednotlivými epistolografy značně odlišná: zatímco v Ciceronově korespondenci jasně převládá předložková vazba, u Plinia Mladšího a Seneky je situace přesně opačná. Rozdíl je nejlépe patrný z tabulky:⁶¹

Frekvence výskytů dativu a předložkové vazby s <i>ad</i> u slovesa <i>scribo</i> v epistolární tvorbě			
	Cicero	Seneca Ml.	Plinius Ml.
celkový počet výskytů	1862	72	202
<i>ad</i> s akuzativem	658 (35,3 %)	2 (2,8 %)	3 (3,1 %)
dativ	103 (5,5 %)	21 (29,2 %)	35 (17,3 %)

Důvodem pro to je podle Bañose rozdílný charakter korespondence u Cicerona, který své dopisy skutečně posílal, a myslel tudíž na adresáta jako na fyzický cíl, a u dvou ostatních autorů, pro něž byl dopis spíše literárním útvarem a prostředkem k vyjádření filozofických myšlenek.⁶²

Dva základní faktory, které hrají roli ve volbě toho či onoho prostředku prakticky u všech sloves, jsou tedy podle Bañose samotná sémantika slovesa a vlastnosti přímého předmětu.

59 Baños (1998: 36-37): „[...] el mismo referente personal puede ser interpretado como Receptor (dativo) o destinatario (*ad* + Ac.), por lo que depende en gran medida de la perspectiva que adopte el emisor del mensaje (en este caso, Cicerón) el que se exprese una u otra relación semántica. Si se percibe la acción verbal en un sentido concreto, espacial, la idea de movimiento implícita en estos verbos conllevará la expresión del destinatario (Dirección); por el contrario, si se hace abstracción de la idea de movimiento y se concibe la acción verbal desde su resultado, la presencia de un dativo-Receptor se justifica plenamente.“

60 Baños (1998: 37).

61 Převzato z Baños (1998: 37).

62 Baños (1998: 38).

3.3 Problematické body Bañosova pojetí

3.3.1 Sloveso *mittere* jako sloveso pohybu

Problematickým bodem Bañosovy argumentace je tvrzení, že *mittere* patří mezi slovesa pohybu, a chová se tudíž stejně jako ostatní taková slovesa, například *ire* či *venire*. Ačkoli se nedá popřít, že idea pohybu je v procesu posílání do určité míry zastoupena, přináležitost slovesa *mittere* ke kategorii pohybových sloves rozhodně není intuitivní a nezpochybnitelná. Připustíme-li, že je lze skutečně charakterizovat jako sloveso pohybové, je zřejmé, že v porovnání s typickými slovesy této kategorie (*venire*, *ire*) bude patřit spíše mezi periferní zástupce.

Na rozdíl od *jít* a *přijít* je sloveso *poslat* tranzitivní a pohybující se entitou není subjekt, nýbrž objekt, a to z iniciativy subjektu. Ružičková (1982: 12) v úvodu své práce zaměřené na kontrastivní analýzu sloves pohybu ve slovenštině a angličtině vymezuje pohybová slovesa jako „slovesa konkrétného pohybu, ktoré vyjadrujú zmenu miesta agensa ako celku“, *poslat* tak podle jejích kritérií do pohybových sloves nespadá.

Navíc může být sloveso *poslat* doplněno ještě nepřímým předmětem v dativu, podobně jako slovesa *dát* nebo *hodit*, přičemž je pozornost podobně jako u nich soustředěna spíše na ideu předání a změny vlastníka než na samotný pohyb objektu k určitému cíli, který tvoří jedinou významovou složku sloves jako *jít* a *přijít*.⁶³ Právě tak (tedy ne pohybově) pojímá sloveso *poslat/posílat* *Mluvnice současné češtiny* (Panevová a kol. 2014: 87), která jej řadí do skupiny sloves „změny přináležitosti“, přičemž uvádí, že *poslat/posílat* lze oproti jiným podobně zařazeným slovesům (*dát/dávat*, *půjčit/půjčovat* apod.) použít pouze v případě, že mezi původním vlastníkem a osobou, v jejíž vlastnictví předmět přechází, „při změně vlastnictví nedochází k bezprostřednímu kontaktu“.⁶⁴

Oproti tomu *Lexikon a sémantika* (Čermák 2010: 170) dělí slovesa pohybu do dvou podtříd: na slovesa vlastní (př. *letět*) a kauzativa⁶⁵ (př. *povalit*, *klást*, *rozjet*). Do této druhé

63 Cf. sloveso *přijít* (+ *přicházet*) ve valenčním slovníku *Slovesa pro praxi* (Svozilová, Prouzová, Jirsová 1997: 183-184): „I. ‚chůzí se někam, někudy ap. dostat / dostávat‘“ a „III. ‚přemístit se / přemísťovat se za účelem něco (u)dělat, něčím se zabývat‘“.

64 Panevová a kol. (2014: 87).

65 Cf. sloveso *poslat* (+ *posílat*), Svozilová, Prouzová, Jirsová (1997: 154-155): „I. ‚(z)působit, aby něco bylo někam dopraveno‘“ a „II. ‚(z)působit, aby se někdo odebral na něj. místo‘“.

skupiny lze zařadit také sloveso *poslat*, stále ale platí, že v porovnání s pohybovými slovesy vlastními se v případě kauzativ jedná o slovesa ne zcela typická, což ostatně dokládají také výše uvedené příklady (např. *povalit*).

Jako argument pro řazení slovesa *mittere* mezi slovesa pohybu v latině by se na první pohled mohla zdát možnost vázat k sobě supinum. Jak základní školské gramatiky,⁶⁶ tak například Touratier (2013: 177) shodně uvádějí, že supinum na *-tum* se v latině objevuje po slovesech pohybu, ve významu cíle/účelu. Soudě rovněž podle pasáže o supinu řadí *mittere* do skupiny pohybových sloves také Menge – Burkard – Schauer (2000: 749).⁶⁷ Oproti tomu Leumann (1977: 354)⁶⁸ uvádí slovesa pohybu a posílání odděleně, a také Kühner a Stegmann (1955: 721-722) toto sloveso vyčleňují zvlášť s tím, že pohyb pouze způsobuje.⁶⁹ Je tedy zřejmé, že na pohybový charakter slovesa *mittere* nepanuje jednotný názor.⁷⁰ Zajímavá je v tomto ohledu Novotného *Historická mluvnice* (1955: 86), v níž se dočteme, že supinum se používá „ve spojení se slovesy *jíti, posílati, dávatí*⁷¹ a pod.“. Totéž tvrzení lze najít také u autorů Ernouta a Thomase (1953: 261): „Il (sc. supinum) marquait aussi la destination dans des formules comme *dare nuptum* « donner en mariage » (cf. *uenum dare* « mettre en vente ») [...]“. Jestliže tedy existují příklady supina po slovese *dare*, které pohybové není,⁷² je stejně tak dobře možné tvrdit, že *mittere* má blíž právě k *dare* než k pohybovým slovesům typu *ire*.

Slovesa posílání, latinské *mittere* i české *poslat/posílat*, v sobě tedy mohou obsahovat více různých významů a je jen velmi obtížné na obecné rovině stanovit (bez pomoci konkrétního

66 Novotný (1992: 201), Panhuis (2014: 207).

67 Menge – Burkard – Schauer (2000: 749): „Es (sc. supinum) steht daher nur nach Verben der Bewegung (des Schickens, Gehens usw.) zur Bezeichnung des Zwecks (finale adverbiale Bestimmung).“

68 Leumann (1977: 354): „Der Zielakkusativ auf *-tum* steht als Supinum I im Latein nach Verben des Gehens und Schickens [...]“.

69 Kühner – Stegmann (1955: 721-722): „Das Supinum auf *um* steht [...] bei den Verben der Bewegung, als: gehen, kommen, reisen, oder doch bei solchen, welche eine Bewegung hervorrufen, als: schicken, rufen, führen.“

70 Jelikož supinum ve staré češtině mělo identické použití a funkce jako supinum latinské, není od věci zmínit na tomto místě také Večerku (1984: 146), který píše, že „ve staroslověněštině se supina užívá – shodně se starým územ obecně slovanským – po slovesech majících význam pohybu nebo vybídnutí k pohybu“, a jako příklad druhé skupiny uvádí právě sloveso *poslat*. V něm obsažená idea pohybu pro něj tudíž nehraje dostatečně výraznou roli na to, aby toto sloveso pokládal přímo za sloveso pohybové.

71 *Historická mluvnice latinského jazyka* (Novotný 1955: 86) cituje příklady *nuptum dare* a *uenum dare*.

72 I ve slovese *dát* je idea pohybu do určité míry přítomná, viz Newman (1996: 13): „GIVE is easily understood as the transference of a thing from the control of one person to the control of another. Location of the thing at some point, the movement of a thing to a new point and causation are all components of the meaning of GIVE.“ Vedle ostatních významových složek ovšem stojí pohyb jako takový v pozadí.

kontextu toho či onoho výskytu), která složka převládá. Právě vzhledem k neschopnosti charakterizaci tohoto typu sloves se domnívám, že vychází-li Baños při své analýze z předpokladu, že *mittere* mezi slovesa pohybu patří, a klade ho navíc na stejnou úroveň s *venire*, bylo by jistě vhodné toto tvrzení podložit argumenty či alespoň poukázat na jeho nejasný status.

3.3.2 Ad s akuzativem jako přívlástek k *litteras*

Za povšimnutí stojí také další jev, který může čtenáře znejistit, a kterému se přesto Baños ve svých člancích příliš nevěnuje. Na základě některých příkladů výskytu předložkové vazby, které ve svém textu Baños cituje, lze totiž nabýt dojmu, že takto realizovaný větný člen ve skutečnosti nezávisí přímo na slovese, nýbrž že rozvíjí podstatné jméno *litteras*, a lze jej tedy označit za neshodný přívlástek. Týká se to například následujících výskytů:

(26) *de Tirone mihi curae est. sed iam sciam, quid agat. heri enim misi, qui videret. cui etiam ad te litteras dedi. epistulam ad Ciceronem tibi misi* (Cic. Att. 12,49,3)

(27) *ego cum Romam venero, nullum praetermittam Caesaris tabellarium, cui litteras ad te non dem* (Cic. ad Q.fr. 2,13,3)

(28) *sed tamen, quoquo modo potui, scripsi et dedi litteras ad te Philogono, liberto tuo, quas credo tibi postea redditas esse* (Cic. ad Q.fr. 1,3,4)

(29) *ego vero Quinto epistulam ad sororem misi* (Cic. Att. 13,41,1)

To, že ve spojení s přímým předmětem *litteras* lze *ad* s akuzativem mnohdy identifikovat jako přívlástek, přiznává dokonce sám Baños (1998: 31) a pro ilustraci cituje následující příklady:

(30) *non sum ausus Salvio nostro nihil ad te litterarum dare; nec mehercule habebam, quid scriberem* (Cic. fam. 9,10,1)

(31) *genus autem meorum ad te quidem litterarum eius modi fere est ut non libeat cuiquam dare nisi de quo exploratum sit tibi eum redditurum* (Cic. Att. 4,15,3)

(32) *cras igitur nos mature videbit mihique dabit argumentum ad te epistulae* (Cic. Att. 10,13,2)

(33) *dictare tamen hanc epistulam malui quam Gallo Fadio amantissimo utriusque nostrum nihil ad te litterarum dare* (Cic. Att. 8,12,1)

Ad te je zde podle Bañose třeba interpretovat jako „tvoje dopisy“, „tobě určené dopisy“, „dopisy pro tebe“. Všechny příklady, které Baños uvádí, mají společný rys, a to fakt, že

samotné slovo „dopis“ je v nich vždy v genitivu, funkci přímého předmětu tak vlastně neplní, pouze rozvíjí. Jak je tomu ale u příkladů (26) – (29)? Znamená to, že předložkovou vazbu v nich bychom jako přívlastek chápat neměli? Jakou funkci bychom jí v takovém případě měli přisuzovat?

Dovolím si zde malou odbočku a pokusím se přiblížit tento problém pomocí role konstrukce s předložkou *pro* v češtině. Chceme-li analyzovat české slovní spojení *dopis pro Petra* z hlediska jeho syntaktické funkce, narazíme podle očekávání na výskyty, kde bude stát v roli neshodného přívlastku, například ve větě: *Dopis pro Petra leží na stole*. Předložková vazba v tomto kontextu stojí na úrovni latinské konstrukce *ad* s akuzativem v názvech literárních děl, jako jsou *Epistulae ad familiares* nebo *Rhetorica ad Herennium*, a připodobnit ji lze také k Bañosovým příkladům (30) – (33). Komplikovanější je ale situace v následující větě: *Poslal jsem mu dopis pro Petra*. Tu lze interpretovat dvěma způsoby:

a) *Poslal jsem mu, například omylem, dopis, který jsem původně chtěl poslat Petrovi*.

V takovém případě půjde o přívlastek neshodný, protože konstrukce pouze blíže určuje substantivum *dopis*, asi tak jako ve spojení *dopis v červené obálce*. Domnívám se ovšem, že podobnou výpověď by mluvčí bez znalosti přesného kontextu častěji interpretovali následovně:

b) *Poslal jsem mu dopis, aby ho předal Petrovi*.

Předložkovou vazbu lze v takovém výskytu identifikovat jako příslovečně určení, a to přesněji řečeno, jak napovídá i charakter vedlejší věty *aby ho předal Petrovi*, jako příslovečné určení účelu.⁷³ Problém je, že na významové úrovni lze vzhledem k sémantice samotné předložky účelový význam do určité míry přisoudit také přívlastkovým konstrukcím. Je sice jasné, že české modely nelze na latinskou syntax aplikovat beze zbytku (obzvlášť, když mohou sporné situace nastat už v češtině), přesto můžeme s přihlédnutím k výše popsaným poznatkům konstatovat oprávněnost Bañosovy domněnky, že v případech (26) – (29) se o přívlastek nutně jednat nemusí.⁷⁴ To však ani v příkladech (30), (32) a (33), které autor uvádí jako

73 Viz např. Čechová a kol. (2011: 317).

74 Baños sice označuje sémantickou roli předložkové vazby jako fyzický cíl pohybu, účel má však k fyzickému cíli velmi blízko, což implikuje například Iliescu (1999: 268), podle níž se účelový význam předložky *ad* vyvinul až sekundárně z významu místního: „Ainsi s'est développée du AD local [...], indiquant la direction, le AD final [...], indiquant le but (*aptus, natus, idoneus ad*).“ O tomtéž svědčí i existence jazykově ukotvené metafory ÚČEL JE FYZICKÝ CÍL. Metaforou jakožto jazykovým projevem pojmové strukturace se zabývá kognitivní lingvistika. Podle ní si mozek nejprve utváří určité primární kategorie na základě fyzických

ilustrativní právě pro přívlastkovou funkci.

Skepsi může vyvolávat také určitý významový rozpor v autorově prezentaci argumentů. Jak již bylo řečeno, Baños v prvním článku (1996) v souvislosti se slovesem *mittere* tvrdí, že je-li jeho komplement v dativu, lze jej ze sémantického hlediska označit za beneficenta, zatímco konstrukci *ad* s akuzativem je třeba chápat čistě místně. Pokud ale někomu dáváme dopis jen proto, aby ho předal tomu, jemuž je ve skutečnosti určen, je logické, že prospěch z listu a jeho obsahu má teprve konečný adresát. Distribuce vazeb v originálních textech tomu však odporuje: prostředníka přenosu označuje dativ, zatímco skutečného adresáta předložková vazba. Do určité míry se zde však nejedná ze strany autora o problém faktický, nýbrž terminologický. Baños později nahrazuje původní označení beneficent termínem recipient, který implikuje předání bez ohledu na prospěch.⁷⁵

3.3 Shrnutí a závěr

Tato kapitola představila pohled J. M. Bañose na vztah dativu a předložkové vazby s *ad* v kombinaci s osobním lexémem při vyjadřování adresáta v klasickolatinských textech. Jeho nejvýznamnějším bodem je tvrzení, že dativní a předložková vazba si funkčně neodpovídají: zatímco první z nich plní sémantickou roli příjemce, použití druhé implikuje význam cíle pohybu. Nelze proto hovořit o jejich konkurenci, neboť nestojí na stejné sémantické úrovni. Výběr prostředku navíc úzce souvisí se sémantickými vlastnostmi slovesa a jeho komplementů (hlavně přímého předmětu), které dohromady poskytují podklady pro abstraktní, či konkrétní interpretaci predikátu. Konkrétní význam je pak nejčastěji svázán s předložkovou konstrukcí, zatímco abstraktní s dativem. Autoři klasického období si podle

zkušeností a ostatní pojmy kategorizuje až sekundárně (metaforicky) na základě těch primárních. Pro ilustraci lze použít například pojem *čas*, který je koncipován sekundárně na základě pojmu *prostor*, jenž vychází z přímé fyzické zkušenosti pohybu. Více k metaforám v kognitivní lingvistice např. v Lakoff — Johnson (2014: passim).

Metaforu ÚČEL JE FYZICKÝ CÍL popisuje Johnson (2013: 115), jenž ji dokládá následujícími anglickými výrazy: *Tom has gone a long way toward changing his personality. You have reached the midpoint of your flight training. I've got quite a way to go before I get my Ph.D. She's just starting out to make her fortune. Jane was sidetracked in her search for self-understanding. Follow me—this is the path to genuine happiness. You'll never achieve salvation unless you change your course.*

K těmto výrazům dodává (2013: 115): „In these cases of abstract purposes, we understand our progress in terms of the metaphorical interpretation of the PATH schema by mapping states onto physical locations.“

75 Viz pozn. č. 53.

Bañose tuto dichotomii uvědomovali a volili prostředky také v souvislosti s tím, který sémantický aspekt chtěli sami zdůraznit, zda pohyb, či předání/přijetí.

Jak již bylo také naznačeno a popsáno, určitá místa Bañosovy argumentace jsou nejednoznačná a autor navíc dostatečně nerozpracovává (hlavně v článku z roku 1998) analýzu konkrétních výskytů vybraných sloves v kombinaci se zkoumanými konstrukcemi. Proto se v následující kapitole pokusím na základě excerpovaných textů v takové analýze pokračovat.

4. Analýza excerpt

4.1 Postup práce

Tato kapitola se zaměřuje na zkoumání konkurence dativu a vazby *ad* s akuzativem na základě vlastní práce s excerpty latinských textů. Vlivem předchozí vědomosti, že se tato slovesa pojí s oběma prostředky k vyjádření adresáta, jsem si zvolila konkrétně slovesa *mittere* a *scribere*, a to také z toho důvodu, že v souboru sloves, jež se pojí jak s dativem, tak s předložkovou vazbou, patří mezi ta frekventovanější. Následně jsem provedla excerpci výskytů těchto sloves v antických latinských textech různých žánrů a období,⁷⁶ a podle zjištění, že v dopisech je frekvence těchto sloves nejvyšší, jsem si jako výchozí korpus textů vybrala epistolární tvorbu, konkrétně dopisy Ciceronovy a Pliniovy. U Cicerona vycházím při analýze excerpt pouze ze souboru *Ad familiares*, a to z důvodu jeho optimálního rozsahu, jelikož se však jevy probírané v této práci objevují napříč kompletní Ciceronovou korespondencí, cituji místy také náhodně vybrané příklady z dopisů *Ad Atticum* a *Ad Quintum fratrem*. Baños sice tato slovesa na témže korpusu zkoumá také, jak už však bylo zmíněno výše, jeho analýza není pro nedostatek prostoru příliš podrobná.

K excerpci textů jsem použila elektronickou databázi *Bibliotheca Teubneriana Latina III*, dostupnou v rámci projektu *Litterae ante portas*. Tato databáze obsahuje kompletní digitalizovaný soubor antických i středověkých latinských textů, které byly vydány v edicích nakladatelství Teubner. Jelikož se nejedná o pravou korpusovou databázi včetně pokročilých morfologických značek, vyhledávat v ní je možné pouze na základě formy. Pro vyhledání excerpt jsem použila zadání *scri*⁷⁷ pro sloveso *scribere*, *mitt*^{*} a *mis*^{*} pro *mittere*, a irelevantní výskyty⁷⁸ vytrídila až následně, v průběhu samotné analýzy.

76 Např. Plautovy komedie, Varronův spis *De lingua latina*, Ciceronovy řeči *In Verrem*, historiografické dílo Ammiana Marcellina.

77 Hvězdička v zadání znamená, že program vyhledá všechna slova, která začínají sekvencí před hvězdičkou.

78 Např. *scriptor*, *miscere*, *miser* apod.

4.2 Sloveso *scribere*

4.2.1 Frekvence konstrukcí

Nejprve se budu zabývat výskytem dativu a vazby s *ad* ve spojení se slovesem *scribere*, které je vzhledem k žánru zdrojových textů četnější než *mittere*. O poměru zastoupení obou konstrukcí ve vybraném korpusu textů si lze udělat představu na základě následující tabulky:

Četnost výskytů předložkové a pádové konstrukce u slovesa <i>scribere</i>				
	celkem výskytů	bez doplnění/přímý předmět	<i>ad</i> + akuzativ	dativ
Cic. <i>fam.</i>	450	267 (59,3 %)	166 (36,9 %)	17 ⁷⁹ (3,8 %)
PLIN. <i>Ep.</i>	195	156 (80 %)	3 (1,5 %)	36 (18,5 %)

Plinius ve většině výskytů slovesa *scribere* vynechává vyjádření adresáta, a to především proto, že častým tématem jeho dopisů je literární tvorba. Ve zbylých případech u něj naprosto jasně převládá dativ nad předložkovou vazbou, Cicero naopak preferuje *ad* s akuzativem nad prostým pádem.

4.2.2 Vlastnosti lexému vyjadřujícího adresáta

Pro úplnost na tomto místě uvádím i tabulku, jež obsahuje údaje o frekvenci, s níž se obě konstrukce u Cicerona objevují, v souvislosti s vlastnostmi osobního lexému, který představuje adresáta:

Četnost výskytů podle morfologických vlastností adresátů (<i>scribere</i> , Cic. <i>fam.</i>)		
morfologické vlastnosti osobního lexému	<i>ad</i> s akuzativem	dativ
<i>ego, nos</i>	45	7
<i>tu, vos</i>	89	5
zájmeno 3. osoby (osobní, ukazovací, vztažné...)	20	3
obecné substantivum	3	1
vlastní jméno	11	3

Na první pohled se může zdát zvláštní, že když sečteme výskyty (odděleně pro každou

⁷⁹ Z této skupiny jsem vyřadila tři příklady typu: *tu mihi obviam mitte epistulas te dignas* (Cic. *fam.* 2,12,3), protože je zde, podobně jako u dvojích dativů, možné interpretovat dativ jako závislý na *obviam*, a ne přímo na slovese.

konstrukci) uvedené v této tabulce, výsledek neodpovídá datům z tabulky pro celkové součty (viz výše). Rozdíl je dán tím, že souhrnná tabulka je vystavěna na základě počtu výskytů slovesa, zatímco tabulka morfologických vlastností adresátů na výskytech osobního lexému. Většinou sice sloveso doplňuje právě jeden adresát, někdy je však osobních lexémů závislých na jednom slovese více. V takových případech mohou mít jednotlivé osobní lexémy různou morfologickou realizaci (jiný slovní druh apod.), vždy se však, stojí-li u stejného slovesa, pojí s touž konstrukcí, tedy buď pouze s dativem, nebo pouze s předložkovou vazbou, jako například v následujících případech:

(34) *ad te vero et ad nostram Tulliolam non queo sine plurimis lacrimis scribere*
(Cic. fam. 14,2,1)

(35) *medico, Curio, Lysoni de te scripsi diligentissime* (Cic. fam. 16,9,4)

U obou prostředků sice jasně převládá spojení s osobním zájmenem první a druhé osoby, to je ale dáno především vlastním epistolárním charakterem zdrojového textu. Vzhledem k tomu, že se obě konstrukce pojí se všemi typy lexémů, nelze vyvodit, že by morfologické vlastnosti adresáta měly na volbu toho či onoho prostředku vliv, jako je tomu například u sloves *dicendi* v křesťanských textech, které analyzuje Sznajderová (2014: 271-288).

4.2.3 Příklady podobností a rozdílů v použití obou vazeb mezi texty

Přestože kontexty excerpt v obou textech se mnohdy navzájem podobají, volba konstrukce bývá rozdílná (příklady (36) – (39)). Problémem je, že opozice nelze nalézt pouze mezi autory, ale také v rámci jednoho textu, a to především v textu Ciceronově, který je výrazně rozsáhlejší (viz (40) – (43)). Významový rozdíl mezi vazbami je v takových případech často nepostižitelný, a Bañosova interpretace na základě abstraktního a konkrétního významu tak působí neúčinně. Existují však také místa, jichž ovšem není mnoho, u kterých si texty ve volbě vazby odpovídají (viz (44) – (51)), tedy oba autoři používají ve stejném kontextu tutéž konstrukci, ačkoli na celém korpusu se jejich preference liší, jak je patrné ze souhrnné tabulky v oddílu 4.2.1.

(36) *cum vero et intervallum iam satis longum fuisset et tuam virtutem animique magnitudinem diligentius essem mecum recordatus, non putavi esse alienum institutis meis haec ad te diligentius scribere* (Cic. fam. 5,17,1)

(37) *cum ii, quorum res agitur magni sua interesse arbitrentur me etiam per litteras*

- declarare tibi, qua essem erga ipsos voluntate, non dubitavi haec ad te scribere*
(Cic. fam. 13,9,1)
- (38) *haec tibi scripsi, ut quia aequum erat te pro amore mutuo non solum omnia mea
facta dictaque, verum etiam consilia cognoscere* (PLIN. Ep. 1,5,17)
- (39) *haec tibi, domine, in ipso ingressu meo scripsi* (PLIN. Ep. 10,17,4)
- (40) *haec tibi scripsi, ut isto ipso in genere in quo aliquid posse vis te nihil esse cognosceres*
(Cic. fam. 7,27,2)
- (41) *et amicitiae nostrae vetustas et tua summa erga me benevolentia, quae mihi iam a
pueritia tua cognita est, me hortata est, ut ea scriberem ad te, quae et saluti tuae
conducere arbitrarer* (Cic. fam. 4,7,1)
- (42) *quae autem posita sunt in coniectura quaeque videntur fore, ea puto tibi a me scribi
oportere* (Cic. fam. 1,5b,1)
- (43) *ne illa quidem curo mihi scribas, quae maximis in rebus rei publicae geruntur cottidie,
nisi ad me ipsum pertinebit* (Cic. fam. 2,8,1)
- (44) *sed tu in ista epistula nihil mihi scripsisti de tuis rebus, quae mehercule mihi non
minori curae sunt quam meae* (Cic. fam. 7,10,2)
- (45) *ais te adductum litteris, quas exigenti tibi de morte avunculi mei scripsi, cupere
cognoscere, quos ego Miseni relictus ... non solum metus, verum etiam casus
pertulerim* (PLIN. Ep. 6,20,1)
- (46) *sed plane quando aut ubi visurus sim, nisi ad me scripseris, ne suspicari quidem
possum* (Cic. fam. 3,6,5)
- (47) *in his eram curis, cum scriberem ad te. quas si deus aliquis in gaudium verterit, de
metu non querar* (PLIN. Ep. 7,19,11)
- (48) *rex Sauromates scripsi mihi esse quaedam, quae deberes quam maturatissime scire*
(PLIN. Ep. 10,64)
- (49) *scripserat etiam Messalla Q. Salasso P. Curtium, fratrem eius, iussu Pompei
inspectante exercitu interfectum* (Cic. fam. 6,18,2)

(50) *etsi tali tuo tempore me aut consolandi aut iuvandi te causa scribere ad te aliquid pro nostra amicitia oportebat, tamen...* (Cic. fam. 6,13,1)

(51) *epistulam tuam iucundissimam accepi, eo maxime, quod aliquid ad te scribi volebas, quod libris inseri posset* (PLIN. Ep. 9,11,1)

Je zajímavé, že Plinius, který jinak velmi tíhne k dativu, používá *ad* s akuzativem právě v příkladu (51), kde by adresát mohl být bez potíží chápán jako beneficiant děje.

4.2.4 Abstraktní vs. konkrétní význam slovesa *scribere*

V Bañosově pojetí v sobě sloveso *scribere* zahrnuje jak význam konkrétní, ve smyslu „posílat někomu dopis (zprávu)“, tak abstraktní, blízký slovesům komunikace, „něco někomu písemně sdělovat“. V případě prvním se tak význam slovesa v podstatě rovná či alespoň velmi blíží významu slovesa *mittere*: důraz se klade na jeho směrovou pohybovou složku, a proto by měla u takových výskytů převažovat předložková vazba. Sloveso *scribere* v tomto použití ilustruje Baños následujícím příkladem:

(52) *crebro ad me velim scribas, erit autem cottidie cui des* (Cic. Att. 16,13,3)

S obdobnými případy se lze setkat na více místech:

(53) *tu velim saepe ad nos scribas* (Cic. Att., 1,12,4)

(54) *sed tibi morem gessi, litteras ad eum scripsi* (Cic. fam. 2,17,7)

(55) *sed plane quando aut ubi te visurus sim, nisi ad me scripseris, ne suspicari quidem possum* (Cic. fam. 3,6,5)

(56) *peto a te ne me putes oblivione tui rarius ad te scribere quam solebam, sed aut gravitate valetudinis ... aut quod absim ab urbe* (Cic. fam. 6,2,1)

(57) *tu velim ad me quam saepissime et de tuis rebus scribas et de meis et de omni rei publicae statu* (Cic. fam. 3,8,10)

Na základě toho je možné souhlasit s Bañosovým tvrzením, že *scribere* se sémanticky velmi blíží slovesu posílání, alespoň v tomto kontextu. Ve druhém případě, tedy je-li sloveso pojímáno abstraktně, se pak *scribere* významem připodobňuje slovesům *dicendi*. O tom, že *scribo* má velmi blízko rovněž k *dico*, svědčí i následující případy, byť se zde sloveso vyskytuje bez komplementů:

(58) *sed haec fieri melius quam dici aut scribi volo* (Cic. fam. 3,5,2)

(59) *quererer tecum atque expostularem ni, ut supra scripsi, purgare me tibi hoc tuo*

tempore quam accusare te mallem idque putarem esse rectius (Cic. fam. 3,10,7)

(60) *Dalmatis di male faciant, qui tibi molesti sunt! sed, ut scribis, brevi capientur et illustrabunt res tuas gestas* (Cic. fam. 5,11,3)

(61) *quibus ex causis, ut supra scripsi, dubito, an idem nunc tibi quod tunc mihi suadeam* (PLIN. Ep. 6,27,5)

(62) *quam ob rem eius causam, quod te scribis audisse, magna illius commendatione susceptam defendi in senatu, sicut mea fides postulabat* (Cic. fam. 1,9,20)

(63) *quod scribis te velle scire, qui sit rei publicae status, summa dissensio est, sed contentio dispar* (Cic. fam. 1,7,10)

Scribere se zde objevuje v koordinaci se slovesem *dicere* (58), jako vsuvka místo *ut dixi/dixisti* (59) – (61), a především, jak je patrné z příkladů (62) a (63), řídí akuzativ s infinitivem, což je typické právě pro slovesa *dicendi*. Sám autor článku uvádí příklad s komplementem v dativu:

(64) *nunc haec mihi scribuntur ex Gallia Lepidi et nuntiantur* (Cic. fam. 10,33,4)

Tady je ale situace komplikovanější. Jelikož slovesa *dicendi se* v klasické latině běžně pojí s nepřímým předmětem v dativu, a nikoli s předložkovou vazbou,⁸⁰ měl by být pro tyto výskyty *scribere* užíván rovněž dativ, jako je tomu v příkladu (65) a dalších:

(65) *sed tamen ut scires eum a me non diligi solum verum etiam amari, ob eam rem tibi*

80 Ve skutečnosti je možné se i v klasické latině setkat se slovesem *dico* (i např. *inquam*) ve spojení s *ad* s akuzativem, avšak pouze ve specifických kontextech:

dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat (Liv. 3,41,1)

respondebat se ad recuperatores esse dicturum (Cic. Verr. 3,68)

Adams (2013: 281) uvádí, že použití předložkové vazby zde předpokládá odstup (např. při oficiálních projevech) a projekci hlasu: „The point is that *dicere* and similar verbs are used with *ad* in Classical Latin of addressing crowds such as the *populus* [...], and the *ad* in Livy [...] is a variant of that usage, implying projection of the voice.“ Sznajderová poukazuje na významový rozdíl mezi *dicere* s dativem a *ad* v klasické latině (2014: 272) : „On relève certes l'expression classique *dicere ad populum, ad censores*, mais le sens en est plutôt « prendre la parole devant » une collectivité, et non s'adresser à un individu ; *ad* y équivaut à *apud*.“

Použití předložkové konstrukce s *ad* u sloves *dicendi se* rozšířilo až v poklasickém období, především v křesťanské latinské literatuře, a to pod vlivem biblických překladů (*Vulgata, Vetus Latina*). Relativně vysoká frekvence výskytů *ad* s akuzativem, již v nich lze zaznamenat, má pravděpodobně souvislost s četností ekvivalentu této vazby v originálním jazyce, tedy v biblické hebrejštině a starořečtině. Viz Sznajder (2014: 283-285), Adams (2013: 286), de la Villa (1999: 290). Předložková vazba se v latinských překladech Bible vyskytuje převážně se substantivy, a to především s nesklonnými vlastními jmény (u nichž zůstává jediným prostředkem, jak jasně vyjádřit syntaktický vztah), zatímco v kombinaci se zájmeny stále převládá prostý pád.

haec scribo (Cic. fam. 13,47,1)

(66) *haec tibi scripsi, ut isto ipso in genere in quo aliquid posse vis te nihil esse cognosceres*
(Cic. fam. 7,27,2)

Ovšem v obdobném kontextu se lze setkat také s použitím *ad* s akuzativem:

(67) *haec ego ad te ob eam causam maxime scribo, ut iam de tua quoque ratione meditere* (Cic. fam. 1,8,4)

(68) *haec ad te in praesentia scripsi, ut sperares te adsequi id quod optasses*
(Cic. fam. 2,10,4)

(69) *itaque tectis verbis ea ad te scripsi, quae apertissimis agunt Stoici* (Cic. fam. 9,22,4)

(70) *haec et si quid aliud ad me scribas velim vel potius scriptites* (Cic. Att. 7,12,6)

Případů, kde si ve stejném či velmi podobném kontextu konkurují obě vazby bez jasně pozorovatelného rozdílu, je více (viz také příklady (36) – (43) v předchozím oddílu):

(71) *novi tibi quidnam scribam? quid?* (Cic. Att. 1,13,6)

(72) *quid aliud scribam ad te, quid?* (Cic. Att. 1,17,11)

(73) *de re publica ex tuis litteris, ut antea tibi scripsi, cum praesentia tum etiam futura magis exspecto* (Cic. fam. 2,10,4)

(74) *de Sicyoniis, ut ad te scripsi antea, non multum spei est in senatu* (Cic. Att. 1,20,4)

(75) *sed tamen et ad illum scripsi accurate et ad Lysonem* (Cic. fam. 16,4,1)

(76) *medico, Curio, Lysoni de te scripsi diligentissime* (Cic. fam. 16,9,4)

(77) *spem maximam habeo in Balbo, ad quem de te diligentissime et saepissime scribo*
(Cic. fam. 7,7,1)

Dalším, z mého pohledu daleko významnějším argumentem proti Bañosovu rozdělení jsou právě výskyty slovesa *scribere* s akuzativem s infinitivem. Spojení s obsahovou infinitivní propozicí by mělo implikovat, že autor pojímá sloveso v jeho abstraktním významu, tedy na úrovni sloves *dicendi*, a tudíž by v takových případech měl pro označení adresáta slovesného děje (a jím uvedené informace) zvolit prostý dativ, jako je tomu například zde:

(78) *quod scribis de illo Preciano iureconsulo, ego te ei non desino commendare; scribit enim ipse mihi te sibi gratias agere debere* (Cic. fam. 7,8,2)

(79) *quod scribis mihi trium Antoniorum unam atque eandem causam esse, quid ego*

sentiam mei iudici esse: ... (Cic. ad Brut. 1,4,2)

Takových případů je ale u Cicerona navzdory očekávání minimum. To, že sloveso *scribere* řídí akuzativ s infinitivem, nikterak nebrání tomu, aby se k němu vázala také předložková vazba s *ad*. Důkazem toho jsou četné příklady z Ciceronovy korespondence, z nichž pro ilustraci vyberu pouze několik:

(80) *legi tuas litteras, quibus ad me scribis gratum tibi esse, quod crebro certior per me fias de omnibus rebus et meam erga te benevolentiam facile perspicias*
(Cic. fam. 1,7,1)

(81) *Trebatius, familiaris meus, ad me scripsit te ex se quaesisse quibus in locis essem*
(Cic. fam. 4,1,1)

(82) *scribis ad me te existimasse pro mutuo inter nos animo et pro reconciliata gratia numquam te a me ludibrio laesum iri* (Cic. fam. 5,2,1)

(83) *quod ad me, mea Terentia, scribis te vicum vendituram, quid, obsecro te (me miserum!), quid futurum est?* (Cic. fam. 14,1,5)

(84) *scripsit ad me Caesar perhumaniter nondum te sibi satis esse familiarem propter occupationes suas, sed certe fore* (Cic. fam. 7,8,1)

(85) *quod ad me scribis te in Asiam statuisse non ire, equidem mallet, ut ires, ac vereor, ne quid in ista re minus commode fiat* (Cic. Att. 1,16,14)

Z toho vyplývá, že ačkoli je sloveso *scribere* skutečně možné pojímat jak konkrétně, tak abstraktně (což může být v mnoha případech komplikované rozlišit), pouhá tato dvojí interpretace stále nepodává dostatečně uspokojivé vysvětlení motivace použití prostého dativu a předložkové vazby s *ad* jako prostředků k vyjádření adresáta epistolárního procesu. Na úrovni celého textu či souboru textů působí odůvodnění za pomoci odlišnosti charakteru korespondence různých autorů jako funkční, a někteří badatelé je dokonce považují za dokonale přesvědčivé.⁸¹ Přesto se domnívám, že bližší průzkum na úrovni jednotlivých konkrétních výskytů ukazuje, že data jsou s touto teorií mnohdy v rozporu, a není tedy možné ji jednoznačně a bezvýhradně akceptovat.

I kdybychom se nesnažili jednotlivě v každém případě slovesa určit, zda jde o jeho

81 Např. Adams (2013: 280): „Baños Baños' explanation of the difference is entirely convincing. Cicero's letters were real and dispatched across space to the addressee, but Seneca and Pliny merely adopted the epistolary form as a vehicle for philosophical or personal discussions.“

konkrétní či abstraktní význam, ale pouze konstatovali, že sémantika slovesa *scribere* v sobě tyto dvě složky nese neustále a záleží jen, na kterou z nich právě v tom či onom příkladě klade autor důraz (což lze vypožorovat ze spojení s dativem či předložkovou konstrukcí), zdá se spíše nepravděpodobné, aby v uvedených příkladech, kde se vyskytuje zároveň předložková vazba s *ad* i akuzativ s infinitivem, autor zdůrazňoval pohybovou, a nikoli komunikační složku. Podle Adamse (2013: 279) se výrazy s *ad* od dativů významově liší tím, že implikují ideu pohybu/cíle, a zpráva tak musí být přenášena přes určitou vzdálenost.⁸² To, že předložková konstrukce s *ad* jako taková má v sobě tuto sémantickou hodnotu obsaženu, je jasné již z původního směrového významu samotné předložky. Směrový význam v sobě však do určité míry nese také dativ.⁸³ Jestliže lze najít oba prostředky ve shodných kontextech bez pozorovatelného rozdílu,⁸⁴ zůstává otázkou, nakolik sami zmínění autoři dopisů vnímali jejich významové odlišnosti a zda předložkovou vazbu nelze považovat již za (minimálně v tomto kontextu) více méně lexikalizovaný prostředek, jehož původní směrový, na fyzický pohyb soustředěný význam v jazykovém povědomí mluvčích zeslábl a splynul do určité míry s významem dativu.

4.3 Sloveso *mittere*

4.3.1 Frekvence konstrukcí

Nyní se zaměříme na výskyt dativu a předložkové vazby ve spojení se slovesem *mittere*. Jejich vzájemný poměr ve zvoleném korpusu textů znázorňuje následující tabulka:

Četnost výskytů předložkové a pádové konstrukce u slovesa <i>mittere</i>				
	celkem výskytů	bez doplnění/přímý předmět	<i>ad</i> + akuzativ	dativ
Cic. <i>fam.</i>	143	44 (30,8 %)	71 (49,7 %)	25 ⁸⁵ (17,5 %)
PLIN. <i>Ep.</i>	69	33 (47,8 %)	11 (15,9 %)	24 ⁸⁶ (34,8 %)

82 „The recipient of the message need not to be in the presence of the sender, and the message has to be transported across space; *ad* therefore has an idea of destination/movement.“

83 Například Battisti (1949: 194) označuje funkci dativu jako „complemento di destinazione“. Navíc dativ *finalis* je v latině jedním z možných prostředků k vyjádření účelu, tak jako předložková konstrukce s *ad*. O vztahu směru a účelu více v poznámce č. 74.

84 Viz hlavně příklady (71) a (72), (73) a (74).

85 Z této skupiny jsem vyřadila tři příklady typu: *tu mihi obviam mitte epistulas te dignas* (Cic. *fam.* 2,12,3), protože je zde, podobně jako u dvojích dativů, možné interpretovat dativ jako závislý na *obviam*, a ne přímo na slovese.

Z dat obsažených v tabulce je zřejmé, že Cicero užívá předložkovou vazbu výrazně častěji než dativ, podobně jako tomu bylo u slovesa *scribere*, zatímco u Plinia je situace opačná. Zajímavé ovšem je, že v porovnání se slovesem *scribere* nejsou rozdíly v četnosti obou konstrukcí tak markantní, a to ani u Cicerona, u nějž podíl dativu vzrostl oproti *scribere* skoro o 13 %, ani u Plinia, v jehož dopisech je podíl použití předložkové vazby v porovnání se slovesem *scribere* téměř dvojnásobný. To se zdá být v rozporu s Baňosovým zdůvodněním rozdílu v použití vazeb mezi oběma epistolografy na základě odlišného charakteru jejich dopisů a dvojí interpretace slovesa *scribere*. Jelikož podle Baňose hraje ve výběru prostředku roli, zda toto sloveso pojímáme abstraktně, či konkrétně, považuje autor za logické, že „skutečnější“ Ciceronovy listy obsahují více předložkových syntagmat než literární dopisy Pliniovy. Jak ale potom vysvětlit, že u slovesa *mittere*, u nějž dělení na abstraktní a konkrétní význam neobstojí, je situace podobná? A jak to, že se u slovesa *mittere* oproti *scribere* objevuje tendence k menším rozdílům v četnosti konstrukcí, a to v obou textech? Navíc jsme si v předchozím oddílu ukázali, že rozlišování mezi abstraktním a konkrétním významem slovesa je velmi problematické a na úrovni konkrétních příkladů příliš nefunguje.

4.3.2 Přímý předmět u slovesa *mittere*

Jelikož podle Baňose hraje ve výběru vazby u slovesa *mittere* roli přímý předmět a jeho vlastnosti, zkoumala jsem tento parametr také. Výsledky jsem pro přehlednost utřídila do dvou tabulek podle zdrojových textů:

Typ posílaného objektu slovesa <i>mittere</i> s vyjádřeným adresátem u Cicerona		
posílaný objekt	počet výskytů s dativem	počet výskytů s <i>ad</i> + akuzativem
zápisy, spisy, knihy	10	7
<i>litterae, epistulae</i>	11	39
lidé	0	24
dar	1	0

Typ posílaného objektu slovesa <i>mittere</i> s vyjádřeným adresátem u Plinia		
posílaný objekt ⁸⁷	počet výskytů s dativem	počet výskytů s <i>ad</i> + akuzativem
zápisy, spisy, knihy	15	0

86 Zde vynechávám výskyt dvojího dativu v PLIN. Ep. 10,74,1.

87 Z tohoto seznamu jsem vynechala jeden výskyt abstraktního přenosu, kdy je předmětem slovesa právo, *iura*: PLIN. Ep. 8,24,4.

<i>litterae, epistulae</i>	4	4
lidé	0	5
dar	2	0
věci	1	0

Ve shodě s Bañosovým zkoumáním je z dat patrné, že jsou-li posílaným objektem lidé, adresát je vždy (alespoň na zvoleném korpusu textů) vyjádřen předložkovou konstrukcí. Člověk jako posílaná entita má v porovnání s ostatními předměty nad sebou vládu, pohybuje se samostatně, a především, až na naprosté výjimky, nepřechází do vlastnictví adresáta. Chápání jeho vyslání jako vybídnutí k pouhému fyzickému přesunu objektu k určitému cíli má tedy své opodstatnění. Použitá předložka ve svém základním směrovém významu je tak ve shodě s významem verbálního syntagmatu, podobně jako je tomu u objektu typu *munera* a adresáta v dativu, jež lze interpretovat jako dativ *commodi*, neboť příjemce z objektu profituje.

V opozici proti Bañosově argumentaci však stojí Pliniův příklad zařazený pod kolonku „věci“:

(86) *ego signum ipsum, ut primum invenero aliquem, qui non gravetur, mittam tibi, vel ipse, quod mavis, adferam mecum* (PLIN. Ep. 3,6,6)

Z kontextu tohoto dopisu vyplývá, že socha (*signum*), o níž se hovoří, nemá být adresátovi věnována, nýbrž u něj má pobýt pouze přechodně, neboť jejím konečným místem určení je chrám. Přesto volí Plinius pro vyjádření adresáta dativ. Podobný kontext lze najít také v Cic. Verr. 4,64 (viz poznámka č. 47), kde Baños právě absencí změny vlastníka odůvodňuje přítomnost předložkové konstrukce. Na jiném místě však Baños tvrdí, že dativ vyjadřuje příjemce a *ad* s akuzativem konečného adresáta, jemuž má příjemce předmět předat (jedná se o případy, kde se objevují obě vazby pospolu), jeho pojetí tak není vždy zcela konzistentní.

Rozdíl mezi autory lze pozorovat na souboru výskytů, v nichž se posílá nějaká kniha či zápis. Zatímco u Cicerona se v tomto kontextu objevují obě konstrukce, Plinius jasně preferuje dativ. To není nikterak překvapivé, vzhledem k tomu, že tento autor k dativu obecně zřetelně inklinuje, zvláště když se ve většině takových případů posílá kniha, a dativ lze tudíž snadno interpretovat jako dativ prospěchový, např.:

(87) *librum, quem novissime tibi misi, ex omnibus meis vel maxime placere significas*

(PLIN. Ep. 8,3,1)

(88) *Flavius Archippus per salutem tuam aeternitatemque petit a me, ut libellum, quem mihi dedit, mitterem tibi* (PLIN. Ep. 10,59)

(89) *Catonem tuum mihi mitte; cupio enim legere* (CIC. fam. 7,12,2)

(90) *liber iste, quem mihi misisti, quantam habet declarationem amoris tui!*
(CIC. fam. 15,21,2)

I u Cicerona sice dativ v těchto situacích převládá (viz příklady (89) a (90)), ale někdy proti němu stojí také předložková vazba, a to ve shodných kontextech bez pozorovatelného rozdílu:

(91) *rerum urbanarum acta tibi mitti certo scio* (CIC. fam. 12,23,2)

(92) *scelus adfinis tui Lepidi summamque levitatem et inconstantiam ex actis, quae ad te mitti certo scio, cognosse te arbitror* (CIC. fam. 12,8,1)

(93) *dicam tuis ut eum (sc. librum), si velint, describant ad teque mittant* (CIC. fam. 12,17,2)

(94) *etsi domum bene potus seroque redieram, tamen id caput, ubi haec controversia est, notavi et descriptum tibi misi* (CIC. fam. 7,22,3)

Posledním typem objektu, s nímž se *mittere* u Cicerona a Plinia objevuje, jsou dopisy. Ačkoli u Plinia je poměr mezi předložkovou vazbou a dativem vyrovnaný, v Ciceronových dopisech se daleko častěji vyskytuje *ad* s akuzativem. Tato tendence je překvapivá především proto, že dopisy se po předání stávají majetkem adresáta, přinášejí mu prospěch v podobě informací, a tak se použití dativu jeví jako logičtější. A to i pokud počítáme s tím, že zde má dativ označovat pouze příjemce.⁸⁸ Konečný adresát dopisu list zároveň přijímá, a právě toto přijetí je v celé akci posílání dopisu dle mého názoru významnější než pouhý fyzický přesun listu z jednoho místa na druhé. Navíc opět existují případy, u nichž nelze vypořádat významový rozdíl mezi vazbami, např:

(95) *ego quamquam ex tuis litteris, quas mihi misisti, perspexeram te magis iudicio bonorum quam insignibus gloriae delectari, tamen consideraundum nobis existimavi, etiam si tu nihil postulares, quantum tibi a re publica deberetur* (CIC. fam. 10,13,2)

(96) *de ea re et de ceteris rebus quam primum velim nobis litteras mittas*
(CIC. fam. 14,10,1)

88 Podle Bañosovy terminologie z článku z roku 1998, viz poznámka č. 53.

(97) *olim mihi nullas epistulas mittis* (PLIN. Ep. 1,11,1)

(98) *nos quam angustis terminis claudamur, etiam tacente me perspicias, nisi forte volumus scholasticas tibi atque, ut ita dicam, umbraticas litteras mittere* (PLIN. Ep. 9,2,3)

(99) *sed si me diligis, si a me diligi vis, ad me litteras, ut quam primum laetitia adficiar, mittito* (CIC. fam. 3,9,2)

(100) *quod opus erit, ut res tempusque postulat, provideas atque administres, et ad me de omnibus rebus quam saepissime litteras mittas* (CIC. fam. 14,21,1)

(101) *miserat etiam epistulas Romam ad amiculum quandam iactantes et gloriosas* (PLIN. Ep. 3,9,13)

Odtud je patrné, že ačkoli vlastnosti objektu výběr konstrukce do určité míry ovlivňují (např. při posílání lidí), tento faktor sám o sobě k objasnění všech případů volby daných konstrukcí nepostačí. Jako již v mnoha případech uvedených v předchozích oddílech, i zde, tedy u slovesa *mittere*, narážíme na komplikace v podobě výskytu ekvivalentních kontextů ve spojení s rozdílnými vazbami, což brání možnosti přijmout Bañosovu interpretaci problému na základě sémantických rolí jako beze zbytku platný, a nutí nás tak uvažovat o alternativních možnostech výkladu distribuce těchto konstrukcí.

5. Závěr práce

Práce představila v širším kontextu problematiku konkurence předložkové vazby s *ad* a samostatného dativu a poukázala na některé nedostatky pohledu J. M. Bañose na toto téma. Především analýza slovesa *scribere* odhalila slabiny teorie, podle níž je distribuce předložkové a pádové konstrukce v Ciceronově epistolografii ovlivněna žánrovou příslušností tohoto textu (přesněji řečeno faktem, že Ciceronovy dopisy byly reálné, a ne pouze literární), a to na základě dvojího významu slovesa *scribere*. S přihlédnutím k výskytům, v nichž stojí sloveso *scribere* v souřadném spojení se slovesem *dicere*, jako vsuvka ve významu *ut dico* nebo v pozici řídící akuzativ s infinitivem, je možné souhlasit s tvrzením, že toto sloveso lze pojímat jak abstraktně ve smyslu komunikačním, tedy zhruba na úrovni sloves *dicendi*, tak konkrétně, přibližně jako sloveso *mittere* s předmětem *litteras*. Práce však vyvrací Bañosovo tvrzení, že pro abstraktní význam *scribere* je typicky používán dativ a pro konkrétní význam předložková vazba, a to na základě četných výskytů *ad* s akuzativem ve spojení se zřetelně abstraktním významem, například v případech, kdy sloveso řídí akuzativ s infinitivem v rámci rozsáhlejšího korpusu Ciceronových dopisů *Ad familiares*.

Navíc vzhledem k tomu, že se obě konstrukce poměrně často vyskytují v kontextech, mezi nimiž není žádný nebo téměř žádný rozdíl, a to jak u slovesa *scribere*, tak u slovesa *mittere*, považuji za irelevantní Bañosův názor, že žádná konkurence mezi předložkovou vazbou a dativem ve skutečnosti neexistuje. Přestože v určitých situacích si obě vazby skutečně vzájemně nekonkurují (například u slovesa *mittere*, jsou-li posílanými objekty lidé), lze se často setkat také s takovými výskyty, v nichž bývá užíváno obou konstrukcí bez patrného rozdílu. Minimálně v těchto kontextech je tudíž dle mého názoru na místě mluvit o koexistenci obou prostředků jako o konkurenci. Jak předložka *ad*, tak dativ sice svými původními významy směru a prospěchu vyhovují určitým kontextům více a jiným zase méně, dvojznačné příklady však naznačují možnost, že mluvčí si rozdíl uvědomovali pouze v příznakových situacích, kdežto v neutrálních kontextech se mohla projevit individuální preference toho kterého autora. Případně lze hledat další možná vysvětlení v jiných rovinách jazyka, např. na úrovni fonologie (větný přízvuk, rytmické uspořádání, intonace...). Tato práce obecně platný rozdíl v použití obou konstrukcí (existuje-li nějaký racionální a uspokojivé

popsatelný) odhalit nedokázala, pouze poukázala na slabiny dosavadního pojetí této problematiky, která tak zůstává otevřena dalšímu bádání. Je však zjevné, že na sémantické rovině je styčná plocha obou vazeb již v klasické latině natolik široká, že mohla předznamenávat a v pozdějším vývoji urychlit nahrazování pádů předložkovými syntagmaty.

6. Seznam použité literatury

- ADAMS, J. N. *Social Variation and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. ISBN 978-0-521-88614-7.
- BANNIARD, Michel. *Du latin aux langues romanes*. Paris: Nathan, 1999. ISBN 2-09-190478-3.
- BAÑOS BAÑOS, José Miguel. *El doble dativo en latín* [online]. In: TORREGO, M. A., P. QUETGLAS a E. ESPINILLA (eds.). *Sintaxis del dativo latino*. Barcelona/Madrid: Publicacions i Edicions de la Universidad de Barcelona, 1995. [cit. 2015-05-29]. ISBN 978-8447705351. s. 11-34. Dostupné z: https://www.academia.edu/6324401/El_doble_dativo_en_lat%C3%ADn.
- BAÑOS BAÑOS, José Miguel. *Litteras Neroni / ad Neronem mittere: ¿alternancia dativo / ad-acusativo?* [online]. In: AGUD, A., J. A. FERNÁNDEZ DELGADO a A. RAMOS (eds.). *Las lenguas de corpus y sus problemas lingüísticos*. Salamanca: Ediciones Clásicas, 1996. [cit. 2015-05-22]. ISBN 84-7882-247-X. s. 217-235. Dostupné z: http://www.uam.es/proyectosinv/regula/pdfs/jmbannos/JMB_1996c.pdf.
- BAÑOS BAÑOS, José Miguel. *Sintaxis y semántica del dativo objeto indirecto: su concurrencia con ad-acus. en latín clásico* [online]. In: TORREGO, M. Esperanza (ed.). *Nombres y funciones: estudios de sintaxis griega y latina*. Madrid: Ediciones Clásicas, 1998. [cit. 2015-05-23]. ISBN 8478823344. s.11-41. Dostupné z: http://www.uam.es/proyectosinv/regula/pdfs/jmbannos/JMB_1998a.pdf.
- BATTISTI, Carlo. *Avviamento allo studio del latino volgare*. Bari: Leonardo da Vinci, 1949.
- BEC, Pierre. *La langue occitane*. Paris: Presses Universitaires de France, 1963.
- CLACKSON, James a Geoffrey HORROCKS. *The Blackwell History of the Latin Language*. Malden: Blackwell Publishing, 2007. ISBN 978-1-4051-6209-8.
- CLACKSON, James. *The Social Dialects of Latin*. In: CLACKSON, James (ed.). *A Companion to the Latin Language*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2011. ISBN 978-1-4051-86056. s. 505-526.
- ČECHOVÁ, Marie et al. *Čeština, řeč a jazyk*. 3. vyd. Praha: SPN, 2011, ISBN 978-80-7235-413-

9.

ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-020-3.

De la VILLA, Jesús. *Algunas construcciones gramaticales y no gramaticales en latín tardío. El testimonio de la Vulgata*. In: PETERSMANN, Hubert a Rudolf KETTEMANN (eds.). *Latin vulgaire, latin tardif, V*. Heidelberg: Winter, 1999. ISBN 3-8253-0977-4. s. 277-298.

De MELO, Wolfgang. *The Language of Roman Comedy*. In: CLACKSON, James (ed.). *A Companion to the Latin Language*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2011. ISBN 978-1-4051-86056. s. 321-343.

DUBOIS, Jean. *Dictionnaire de la langue française*. Paris: Larousse, 1994. ISBN 2-03-320219-4.

ERNOUT, Alfred a François THOMAS. *Syntaxe latine*. Paris: Klincksieck, 1953.

GREVISSE, Maurice a André GOOSSE. *Le bon usage : grammaire française*. Bruxelles: De Boeck, 2008. ISBN 978-2-8011-1404-9.

HALL, Robert A., Jr. *Proto-Romance Morphology: Comparative Romance Grammar* [online]. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1984. [cit. 2015-06-20]. ISBN 90-272-3522-8.

Dostupné z: https://books.google.cz/books/about/Proto_Romance_Morphology.html?id=IRVCAAAAQBAJ&redir_esc=y.

HAVERLING, Gerd. *On cases and prepositions in vulgar and literary late Latin*. In: ARIAS ABELLÁN, Carmen (ed.). *Latin vulgaire, latin tardif, VII*. Seville: Universidad de Sevilla, 2006. ISBN 84-472-0883-4. s. 345-360.

HERMAN, Joseph. *Le latin vulgaire*. 2. vyd. Paris: Presses Universitaires de France, 1970.

HERMAN, József. *La disparition de la déclinaison latine et l'évolution du syntagme nominal*. In: KISS, Sándor (ed.). *Du latin aux langues romanes: Études de linguistique historique*. Tübingen: Niemeyer, 1990. ISBN 3-484-50302-5. s. 326-337.

HERMAN, József. *Vulgar Latin*. Translated by Roger WRIGHT. University Park (PA):

Pennsylvania State University Press, 2000. ISBN 0-271-02001-6.

ILIESCU, Maria. *L'origine des syntagmes à/a + SN (COI) dans les langues romanes*. In: PETERSMANN, Hubert a Rudolf KETTEMANN (eds.). *Latin vulgaire, latin tardif*, V. Heidelberg: Winter, 1999. ISBN 3-8253-0977-4. s. 267-275.

JOHNSON, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason* [online]. Chicago: University of Chicago Press, 2013. [cit. 2015-06-12]. ISBN 9780226177847. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=GweMAwAAQBAJ&hl=cs>.

KRÁLÍK, P., M. NEKULA a J. PLESKALOVÁ (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

KÜHNER, Raphael a Carl STEGMANN. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache, zweiter teil*. Hannover: Hansche Buchhandlung, 1955.

LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2014. ISBN 978-80-7491-152-1.

LEDGEWAY, Adam. *Syntactic and Morphosyntactic Typology and Change*. In: MAIDEN, M., J. C. SMITH a A. LEDGEWAY (eds). *The Cambridge History of the Romance Languages. Volume I: Structures*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN 978-0-521-80072-3. s. 382-471.

LEUMANN, Manu. *Lateinische Grammatik I: Lateinische Laut- und Formenlehre*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1977. ISBN 3-406-01426-7.

MAŃCZAK, Witold. *Six attitudes envers le problème de l'origine des langues romanes*. In: SOLIN, H., M. LEIWO a H. HALLA-AHO (eds.). *Latin vulgaire, latin tardif*, VI. Hildesheim: Olms-Weidmann, 2003. ISBN 3-487-11849-1. s. 47-52.

MARCHELLO-NIZIA, Christiane. *Le français en diachronie: douze siècles d'évolution*. Paris: Éditions Orphys, 1999. ISBN 2-7080-0913-3.

MENGE, H., T. BURKARD a M. SCHAUER. *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2000. ISBN 3-534-13661-6.

NEWMAN, John. Give: A Cognitive Linguistic Study [online]. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1996. [cit. 2015-06-12]. ISBN 9783110148947. Dostupné z:

https://books.google.cz/books/about/Give.html?id=NEy3FCWkt6QC&redir_esc=y.

NOVOTNÝ, František. *Historická mluvnice latinského jazyka*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955.

NOVOTNÝ, František. *Základní latinská mluvnice*. Jinočany: H & H, 1992. ISBN 80-85467-91-7.

PANEVOVÁ, Jarmila et al. *Mluvnice současné češtiny: 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2497-6.

PANHUIS, Dirk. *Gramatika latiny*. Přeložila Lucie PULTROVÁ. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2335-3.

PENNEY, John. *Archaic and Old Latin*. In: CLACKSON, James (ed.). *A Companion to the Latin Language*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2011. ISBN 978-1-4051-86056. s. 220-235.

RUŽIČKOVÁ, Eva. *Slovesá pohybu v slovenčine a angličtine*. Bratislava: Veda, 1982.

SVOZILOVÁ, N., H. PROUZOVÁ a A. JIRSOVÁ. *Slovesa pro praxi: valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0618-4.

SZNAJDER, Lyliane. *Dixit autem serpens ad milerem/mulieri quoque dixit : la double expression d'allocutaire dans les propositions introductrices de discours directs dans la Vulgate*. In: BIVILLE, F., M.-K. LHOMMÉ a D. VALLAT (eds.). *Latin vulgaire, latin tardif, IX*. Lyon: Maison de l'orient et de la Méditerranée, 2012. ISBN 978-2-35668-030-3. s. 271-288.

THÉORET, Michel. *Les discours de Cicéron: la concurrence du tour casuel et du tour prépositionnel*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal, 1982. ISBN 2-7606-0527-2.

TOURATIER, Christian. *Lateinische Grammatik: linguistische Einführung in die lateinische Sprache*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2013. ISBN 978-3-534-24884-1.

VÄÄNÄNEN, Veikko. *Introduction au latin vulgaire*. 2. vyd. Paris: Klincksieck, 1967.

VÄÄNÄNEN, Veikko. *Introduction au latin vulgaire*. 3. vyd. Paris: Klincksieck, 1981. ISBN 2-252-02360-0.

VEČERKA, Radoslav. *Staroslověnština*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

WRIGHT, Roger. *Romance Languages as a Source for Spoken Latin*. In: CLACKSON, James (ed.). *A Companion to the Latin Language*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2011. ISBN 978-1-4051-8605-6. s. 59-79.

Používané zkratky

CEL *Corpus epistularum Latinarum*

CIL *Corpus inscriptionum Latinarum*